

Yksittäisten esitelmäehdotuksien abstraktit ovat aakkosjärjestyksessä. Valmiiden sessioiden (I, IV, VI, X, XIII, XIV, XVII) abstraktit löytyvät session puheenjohtajan nimellä.

Johanna Annola
Akatemiatutkija
Tampereen yliopisto
johanna.annola@tuni.fi

1800-luvun naisvangit, muistaminen ja Lappeenrannan kehruhuoneen arkisto

1730-luvulta lähtien Ruotsiin perustettiin pakkotyölaitoksia, joissa irtolaisuudesta vangitut palvelivat valtakunnan taloutta kehräämällä villaa ja käsittelemällä pellavaa. Irtolaisten lisäksi kehruhuoneisiin sijoitettiin rikoksista tuomittuja rangaistus- eli kuritushuonevankeja. Yksi näistä laitoksista oli Turun kehruhuone. Vuosikymmenien mittaan Turun kehruhuone kärsi jatkuvasta tilanahtaudesta, ja vuonna 1819 Lappeenrantaan avattiin toinen samanlainen laitos.

Kahden kehruhuoneen vastuualueet jaettiin siten, että Turkuun jäivät vain Etelä- ja Lounais-Suomesta kotoisin olevat irtolaisnaiset. Lappeenrannan kehruhuoneeseen sijoitettiin muualta maasta tulevat irtolaisnaiset sekä kaikki naispuoliset rangaistusvangit. Jälkimmäisten yleisin rikos oli lapsenmurha. Kehruuhuoneet toimivat vuoteen 1881 saakka, minkä jälkeen vangit siirrettiin Hämeenlinnaan avattuun uuteen naisvankilaan.

Lappeenrannan kehruhuoneen arkistoa säilytetään Kansallisarkiston Mikkelin toimipisteessä. Arkisto sisältää lähinnä erilaisia luetteloita, päiväkirjoja, viranomaiskirjeenvaihtoa sekä tiliasiakirjoja. Kehruuhuoneen toimijoista dokumentteja ovat siis tuottaneet vankilan johtaja ja lääkäri – vankien äänet eivät aineistossa pääse kuuluviin.

Pohdin esitelmässäni, millaisia mahdollisuuksia Lappeenrannan kehruhuoneen arkistomateriaali avaa naisvankien elämänpiiriin ja yksittäisten naisten elämän tarkasteluun. Millaisia kysymyksiä aineistolta voi kysyä? Entä miten vastaukset vaikuttavat tapaan, jolla muistamme 1800-luvun naisvangit? Pohdin myös, missä määrin on mahdollista rakentaa siltoja Lappeenrannan naisten ja nykyajan naisvankeja käsittelevän kirjallisuuden¹ välille.

¹ Esim. Kaisa Tammi, *Naisvankilan pomo* (WSOY, 2022) ja Sonja Saarikoski, *Naisvangit* (Siltala, 2023).

Topi Artukka ja työryhmä

John Julin ja suomalaisen muistikulttuurin uudet näkökulmat

Session puheenjohtaja:

Topi Artukka, FT, tutkijatohtori, Turun Yliopisto, topi.artukka@utu.fi

Esitelmöitsijät:

- Kristiina Kalleinen, VTT, Poliittisen historian dosentti, Helsingin yliopisto, kalleinen@outlook.com
- Matias Kaihovirta, FT, Pohjoismaiden historian dosentti, Åbo Akademi, Matias.Kaihovirta@abo.fi
- Patrik Hettula, FM, väitöskirjatutkija, Åbo Akademi, patrik.hettula@abo.fi

(Sessiossa esitelmät sekä suomeksi että ruotsiksi, keskustelut onnistuvat molemmilla kielillä)

Session tiivistelmä:

Kuten konferenssikutsussa todetaan, muistikulttuuria toistetaan ja uusinnetaan totuttujen peruskertomusten avulla. 1800-luvun alussa John Jacob (von) Julin kävi myös vastaavanlaista vuoropuhelua ajan oppineiden kanssa, kun suuriruhtinaskunta etsi muuttuneessa maailmassa suuntaansa. Julin liittyi ensimmäisten joukossa ystäväpiiriinsä perustamaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan edesauttaakseen seuran tavoitteita toimittaa ”yhteiselle kansalle” tietoja ”kaikista hyödyllisistä aineista”². Toisin sanoen Julinkin oli yhteisöllisen muistikulttuurin peruskysymysten äärellä omana aikakautenaan.

Julin oli toimelias apteekkari ja liikemies, joka ryhtyi vuonna 1822 Fiskarsin ruukinpatruunaksi. Hänet muistetaan menestyneiden yhtiöidensä ja hankkeidensa johtajana, mutta henkilönä häntä on monipuolisuudestaan huolimatta harvoin sovellettu suomalaisiin peruskertomuksiin.

² John Julin Eerik Gabriel Melartinille Fiskarsista 6.7.1831. Fiskars Oy:n historiallinen arkisto Historiska arkivet sarjassa Brevkopior 1831 – 1832 Da 8.

Tässä sessiossa John Julin saa edustaa muistikulttuurissamme vähemmälle huomiolle jäänyttä merkkihenkilöä. Julin voidaan nähdä suuriruhtinaskunnan yhteiskunnallista kehitystä ja uudistusta ajaneena vaikutusvaltaisena miehenä, jonka yritteliäisyys haasta vakiintuneita käsityksiämme ajanjaksosta. Omistamallaan ruukeilla soveltamiaan metodeja voidaan myös tarkastella kansainvälisestä näkökulmasta, joita useat pitkät mutta pimentoon jääneet ulkomaanmatkat avaavat. Nämä uusiin aineistoihin nojaavat näkökulmat auttavat meitä ymmärtämään suomalaista yritteliäisyyttä ja vaikuttamista 1800-luvun murrosten aikana ja analysoimaan muistikulttuurissamme vallinneita käsityksiämme aikakaudesta.

Esitelmä 1: John Julin valtioaamun edustajana

Kristiina Kalleinen

Valtioaamun aika -käsitettä käytetään tässä esitelmässä vastakohtana perinteiselle valtiovän käsitteelle, jonka mukaan ajanjaksona 1809 – 1863 ei tapahtunut juuri minkäänlaista yhteiskunnallista kehitystä eikä uudistuksia ollut mahdollista toteuttaa. Väitän siis, että rajoitteista huolimatta yhteiskunnallista kehitystä tapahtui ja muun muassa taloudelliset uudistukset mahdollistivat sen, että suuriruhtinaskunnan yhteiskuntarakenne ja yleinen mielipide vähitellen alkoi olla vastaanottavainen niille merkittävälle muutoksille, joita 1860-luvulta lähtien toteutettiin. John Julin oli yksi niistä yritteliäistä ja aktiivisista henkilöistä, joiden kautta suuriruhtinaskuntaan tuli uusia ajatuksia ja käsityksiä, tietoja merkittävistä tieteellisistä keksinnöistä ja tekniikan saavutuksista, joita sittemmin myös toteutettiin suuriruhtinaskunnassa. Julinin laaja tuttavaverkosto ympäri Eurooppaa ja etenkin Iso-Britanniassa oli edellytys sille, että hän oli harvinaisen hyvin perillä tieteen ja tekniikan kehityksestä tuona aikana. Näitä tietojaan Julin pyrki niin paljon kuin mahdollista käyttämään suuriruhtinaskunnan kehityksen hyväksi.

Esitelmä 2: Engelsk fabrikspaternalism i Fiskars? John Julins lösning på arbetarfrågan under 1800-talets första hälft

Matias Kaihovirta

Det moderna Fiskars grundare John von Julin ihågkoms för många saker i det berömda järnbruket historia. Mycket av Julins omorganisering och förändringar på Fiskars bruk under 1800-talets första hälft har uppmärksammat hans förnyelse av produktionen,

introduktionen av nya metoder i jordbruk och boskapsskötsel, och genomförandet av sociala förbättringar för arbetarna.

Men i vilken utsträckning påverkade de från utlandet inhämtade innovationerna på arbete och arbetsliv? Vilken roll spelade Julin som innovatör i utvecklingen av arbetslivsrelationer inom den tidiga mekaniska industrin, både lokalt och nationellt?

I mitt paper använder jag begreppet paternalism i syfte att studera de personliga och ömsesidiga relationerna som upprättades mellan arbetsgivare och arbetare. Begreppet paternalism har varit i flitig användning i tidigare nordisk arbetslivshistoria, men i mindre utsträckning har man forskat kring fabrikspaternalismens transnationella och translokala rörelser. Här kan forskningen kring John Julin och hans resor till England ge svar på hur nya arbetslivsrelationer introducerades och förverkligades i ett tidigt skede av industrialiseringen i Finland.

Esitelmä 3: John Julins opublicerade reseberättelse från 1815 – 1816

Patrik Hettula

Trots att John Julins framgångar på Fiskars bruk är allmänt uppmärksammade har Julin förblivit en rätt okänd galjonsfigur. Nya källor kontextualiserar Julin ur ett mer mångfacetterat perspektiv. Åren 1815 – 1816 vistades han i England. Den efterlämnade reseberättelsen hjälper oss att förstå hans väg från apotekare till brukspatron. Resan gjordes i huvudsak som en bildningsresa och John gjorde noggranna anteckningar om industrialanläggningar, maskiner och tillverkningsmetoder samt över politiska, ekonomiska och kulturella observationer i de länder han besökte. Om det inte hade varit för en familjetragedi som präglade resan hade den varit en rätt typisk "Grand Tour". Det är blandningen av Julins personliga privata reflektioner och de genretypiska anteckningarna som gör reseberättelsen mångfacetterad. Den renskrevs år 1819 och återspeglar delvis hans minnen av resan, men förblev ändå opublicerad. Reseberättelsens unika lokal-globala skildringar av en finländare som orienterar sin nya nationalitet i ett Europa i förändring erbjuder många nya forskningsperspektiv och frågor.

Erika Boije & työryhmä

- Uppsala universitet, erika.boije@teol.uu.se

Minnets makt – Olika perspektiv på Zacharias Topelius

Språk: svenska

Zacharias Topelius utgör en av 1800-talets mest betydande skapare av en finländsk minneskultur. I flera av sina verk definierade han finländskheten och formade tanken om ett Finland, ofta genom att blicka tillbaka på historien. Under sessionen presenteras olika perspektiv på hur Topelius formade minnen, skapade mening och hur han har blivit ihågkommen av eftervärlden. Sessionen är ett samarbete mellan Topeliussällskapet, Svenska litteratursällskapet i Finland och Uppsala universitet.

Sessionen består av följande tre presentationer:

Erika Boije, TM, doktorand i kyrkohistoria, Uppsala universitet

erika.boije@teol.uu.se

Nationens fiender och förebilder – religion i Fältskärens berättelser

1800-talet har beskrivits som ett genombrott för en ny tid av offentlig debatt, en tid då nationers minnen och historia formades. För Zacharias Topelius erbjöd romanen nya möjligheter att måla upp konturerna för Finland och fostra finländarna. I verket Fältskärens berättelser (1853–1867) minns Topelius Finlands och Sveriges gemensamma historia och lyfter särskilt religionen som något centralt för nationen. I Topelius gestaltning av religion för det unga Finland formas både fiender och främlingar i skärningspunkterna mellan konfession, genus och etnicitet. Vems religion får stå i nationens rampljus och vilka praktiker hamnar i marginalerna? I denna inblick i Fältskärens berättelser analyseras gestaltningen av religion ur ett intersektionellt perspektiv i relation till tanken om verket som en del av Finland kollektiva kulturella minne och en bred kristen fostran på 1800-talet.

Carola Herberts, FM, redaktör, Svenska litteratursällskapet i Finland

carola.herberts@sls.fi

Sångens minne - dikten som förmedlare av ideal

Topelius hade, i sin folkbildande ambition, en strävan att skapa en värdegrund och ge en

moralisk kompass för det unga Finland. Det gjorde han på många sätt, i olika textformer och genrer. Jag vill i mitt föredrag se närmare på hur han gör detta i diktform, närmare bestämt i persondikterna, där han lyfter upp historiska och samtida föredömen som personifierar eftersträvansvärda ideal. Topelius ansåg att folken behöver »fixstjärnor»: »Stora namn äro sitt folks egendom. De förkroppsliga folkanden, belysa dess djup, samla dess kraft, angifva dess riktning.» Hur konstruerar Topelius sina persondikter? Vilka värderingar träder fram? Vilka grepp använder han för att så effektivt som möjligt statuera exempel och skriva in dem i det kollektiva medvetandet?

Stig-Björn Nyberg, FM, Topeliussällskapet rf

stig-bjorn.nyberg@elisanet.fi

Minnet av Topelius: sagofarbror eller...?

Det är en hopplös uppgift att försöka placera in Topelius under en given rubrik i Finlands historia. Han hör hemma såväl i vår litteraturhistoria som i vår politiska historia för att inte tala om vårt lands idé- och kulturhistoria. Han har även en framträdande plats i Finlands presshistoria, socialhistoria och kyrkohistoria. Topelius var m.a.o. en mångsysslare under hela sin livstid. Därför kan man konstatera, att en av paradoxerna i Topelius liv är att han av eftervärlden nästan enbart blivit ihågkommen som hela Finlands snälle sagofarbror. Han blev det redan under sin livstid och trots att vi i dag vet att denna ensidiga bild av honom inte motsvarar verkligheten, så lever traditionen segt vidare. Hur blev han det? Hur kom det sig att journalisten, författaren, professorn i historia och rektorn för Alexanders Universitet blev en sagofarbror? I detta föredrag problematiseras minnet av Topelius.

Leena Eilittä, DPhil (Oxon.)

Yleisen kirjallisuustieteen dosentti

PL 59

00014 Helsingin yliopisto

@: leena.eilitta@helsinki.fi

@: leilitta@hotmail.com

Kuvat ja mielen sisäinen maailma romantiikan kirjallisuudessa

Paperissa perehdytään romantiikan ajan kirjallisuudessa esitettyihin kuviin ja niiden yhteyteen sekä yksilölliseen että yhteisölliseen muistamiseen.

Joseph von Eichendorffin "Das Marmorbild" –novelli (1819) esittää taitekohdan Florio-nimisen runoilijan elämästä. Matkallaan Italiasta Saksaan Florio viettää aikaa Luccan kaupungissa, jossa hän yöllisellä kävelyllään kohtaa Venukseksen patsaan. Florion havainnoimana patsas alkaa liikkua muistuttaen häntä elävästä naisesta, jonka hän oli tuntenut. Yöllisellä kokemuksella on voimakas affektiivinen vaikutus Florioon, jonka pyrkimys unohtaa Venus osoittautuu turhaksi, sillä patsas seuraa kaikkialle värittäen hänen kohtaamisiaan sekä ihmisten että ilmiöiden kanssa. Venuksen hahmo ravistelee Florion sisäistä tasapainoa ja vaikeuttaa hänen pyrkimystään elää kristillisyyteen pohjautuvaa elämää, jonka päämääränä on avioliitto. Eichendorffin myöhäisromantiikkaan sijoittuva novelli esittääkin konfliktin kristinuskon ja antiikin arvomailmojen välillä, joita molempia edustavat naishahmot.

Paperin toinen esimerkki romantiikan kuvista on Clemens Brentanon kesken jäänyt "Godwi"-romaani (1801), joka kertoo äitinsä varhain menettäneen miehen elämäntarinan mm. kirjeiden, runojen ja proosakerronnan kautta. Lapsuutensa puutarhasta Godwi löytää äitinsä patsaan, joka näyttäytyy hänelle ajoittain elävänä. Patsaan kohtaaminen ajaa hänet myöhemmässä elämässään etsimään syitä äidin traagiseen kuolemaan ja omaan kaaottiseen elämäntilanteeseen. Tärkeä osa romaanissa on Godwin suhde Violette-nimiseen naiseen, joka tapahtuu ranskalaisten ja saksalaisten käymien sotaisuuksien aikana. Suhde päättyy Violetten kuolemaan. Samoin kuin isänsä, joka oli antanut rakentaa patsaan Godwin äidin muistolle, myös Godwi rakennuttaa patsaan Violetten muistoksi. Tämäkään patsas ei tyydy hiljaisen kuvan rooliin vaan alkaa elää omaa elämäänsä katsojien havainnoissa tehden siitä elävän naisen, joka kertoo traagisen elämäntarinansa.

Sekä von Eichendorffin että Brentanon teosten kuvissa painottuu yhteys kuvien, muistamisen ja mielen sisäisten prosessien välillä. Romantiikan kuvat eivät ole ulkomaailmaan liittyviä taideteoksia –

kuten kuvat usein käsitettiin klassismin aikana - vaan ihmisen sisäiseen elämään liittyviä ilmiöitä, joiden mentaalisuudella onkin ollut vaikutusta myöhemmälle kuvakeskustelulle (Freud: "Gradiva") . Mielenkiintoiseksi von Eichendorffin ja Brentanon kuvaukset tekee kirjailijoiden tapa antaa naisia esittäville patsaille oma ääni ja persoona. Näissä romantiikan aikakauden teksteissä myös ympäröivä todellisuus näyttelee tärkeää roolia sijoittaen patsaat yhteiskunnalliseen kontekstiin, jossa ilmenevät voimakkaat konfliktit.

Reetta Eiranen

Tampereen yliopisto
reetta.eiranen@tuni.fi

**Kansallisen historian sukupuolittunut muistaminen ja elämäkertaprojekti:
Jeanette Snellman suurmieshahmon varjossa**

Kansalliseen kaanoniin kuuluu tietty joukko miespuolisia hahmoja, joista on suurelta osin tietoisesti rakennettu ns. suurmiehiä. Näiden miesten taustalla ja varjoissa oli monia naisia, jotka ovat jääneet syrjään historiankirjoituksesta ja jopa liki tuntemattomiksi. Perinteisesti kansallisuusaatteen tutkimuksessa on ollut sukupuolittuneita painotuksia, kun mielenkiinto on suuntautunut enimmäkseen maskuliiniksi merkittyihin julkiseen ja poliittiseen elämänpiiriin. Tutkimuksellisen valokeilan kohdistamista suurmiesten katveessa olleisiin naisiin puoltaa paitsi perinteinen naishistorian lähtökohta naisten nostamisesta esiin historian tutkimuksessa myös viime vuosina yhä enemmän noussut käsitys sosiaalisten verkostojen merkityksestä henkilöhistoriallisessa tutkimuksessa.

Myös naishistoriassa on usein tuotu esiin eri tavoin yhteiskunnallisesti merkittäviä naisia – naisia, jotka ovat pärjänneet ikään kuin maskuliinilla kentillä. Nationalismitutkimuksen parissa tutkimuksellista mielenkiintoa on herättänyt kansallisen välinpitämättömyyden (*national indifference*) käsite, joka viittaa kansallisuusaatteen vähäiseen tai olemattomaan merkitykseen tutkimuskohteelle tai siihen, että muut intressit, kuten paikallisuus, kaksikielisyys tai kosmopoliittisuus, ajoivat kansallisuusaatteen yli. Pohdin, voiko myös sukupuoli olla eräs kansallisen välinpitämättömyyden ulottuvuus. Kiinnostavia kysymyksiä ovat, oliko (ja onko) kansallisuusaatteella vähemmän tarjottavaa naisille kuin miehille tai olemmeko tottuneita tarkastelemaan nationalismia poliittisen ja julkisen kautta siten, että naisille ominaiset kansallisuusaatteen ja yhteiskunnan rakentamisen tavat jäävät helpommin tutkimuksessa katveeseen.

Aiheeseen liittyy oma henkilöhistoriallinen tietokirjaprojektini. Biografian kohteena on Jeanette Snellman (s. 1828, os. Wennberg), joka avioitui J. V. Snellmanin kanssa 17-vuotiaana vuonna 1845. Jeanette Snellman oli luonteeltaan ujo ja koki alemmuuden tunteita vähäisen koulutuksensa vuoksi. Pian myös jatkuvasti kasvava lapsikatra vei nuoren naisen ajan. Puolisoiden väliltä on arkistoitu kirjeenvaihtoa etenkin J. V. Snellmanin kahden pitkän Euroopan matkan ajalta. Tuolloin Jeanette Snellman vietti kesiä lsalmen pappilan vieraana. Lisäksi on säilynyt Jeanette Snellmanin perheen ja ystävien hänelle lähettämiä kirjeitä. Jeanette Snellman kuoli vuonna 1857 seitsemännen lapsena synnytyksen jälkeisiin komplikaatioihin. Hän on suurelle yleisölle varsin tuntematon hahmo, joka jää varjoon suurmieshistoriassa. Miten ja miksi kirjoittaa elämäkerta – tarpeeksi mielenkiintoinen tai jännittävä elämäkerta – henkilöstä, joka ei tehnyt mitään erityistä; paitsi oli naimisissa ns. suurmiehen kanssa?

Erik Engberg & Bo Forsström

**UDDA ARTEFAKT MITT I STADSPARK –
DET UNIKA KRIGSBYTET FRÅN HALKOKARITRÄFFNINGEN 1854
SOM BAS FÖR MINNESKULTUR OCH MUSEALT KULTURARV**

Föreläsningen berör betydelsen och värdesättningen av historiekulturella föremål i processer kring musealt kulturarv. Vi belyser hur en informationsbildningsprocess kan ses som ett samspel mellan flera aktörer: privata, offentliga och institutionella, också i en spänning mellan traditionell forskning och ett engagerande historiebruk. Utgångspunkten är träffningen vid Halkokari i Gamlakarleby 7.6.1854 och det unika krigsbytet, skeppsbåten som sedan år 1895 funnits till påseende i Engelska parken. Barkassen (eng. paddle-box boat) har sedan år 1950 varit ett samlingsföremål vid K.H.Renlunds museum och påminner nu med de övriga föremålen om dramatiken från 1854. Tillika har alla dessa artefakter – särskilt skeppsbåten, gravstoden (1898) över de fallna engelsmännen och minnesstoden (1934) vid Halkokari strand – blivit markörer och byggstenar i historiebruket kring både träffningen och dess artefakter.

Minnes- och historiekulturen har i sig också en brokig historia från själva händelseåret 1854 till Karleby stads 400-årsjubileum 2020. Förutom offentliga aktörer som Karleby stad, museet och församlingen, visar det sig att också enskilda individer och organisationer har satt tydliga spår i informationsbildningen – både materiellt och immateriellt sett. Trots att träffningen allmänt sett inte tillskrivits någon avgörande roll i Krimkriget, finns det både ur ett historiskt och ett samtida perspektiv betraktat spår som kan anknytas såväl nationellt som internationellt. Sedan 2020 intar händelsen och artefakterna en roll också inom den officiella nationalstadsparken i Karleby.

Föreläsningen blir en anpassning och omarbetning av författarnas tidigare artikel "Minneskultur och krigsbyte från träffningen vid Halkokari 1854 – ett ryskt, brittiskt och finskt historiebruk", som publicerades år 2020 på svenska av K.H.Renlunds museum i den tvåspråkiga antologin Pohjanmaan porvariston vuosisadat 1700–1800 – Esineellinen kulttuuriperintö : Borgarliv i Österbotten 1700–1800 – Det materiella kulturarvet (toim./red. Ahmas & Engberg & Johnson). I den potentiella föreläsningen 2024 blir det fråga om en ny och till konferensen anpassad infallsvinkel på temat. Föreläsningen hålls enligt arrangörens önskemål, antingen av den ena personen eller av båda (Engberg & Forsström).

FM Erik Engberg arbetar som forskningsamanuens vid K.H.Renlunds museum i Karleby och har erfarenhet

bland annat som lokal och regional artikelskribent och redaktör samt inom museets arkiv- och informationsservicearbete.

PM Bo Forsström är tidigare näringslivskoordinator för Handelshögskolan vid Åbo Akademi och vd för Jakobstadsregionens Näringscentral Concordia Ab, numera pensionerad och bosatt i Åbo. Forsström har

engagerat sig i näringslivets internationella utvecklingsprojekt samt kultur- och marinhistoriskt förankrade

projekt, i anslutning till bl.a. Tall Ship´s Race-evenemangen i Finland och till traditionsfartygen, den ryska

fregatten Shtandart, den brittiska klippern Cutty Sark och den franska amiralsbåten från Brest 1796.

LÄHETTÄJÄN YHTEYS- JA AFFILAATIOTIEDOT:

Erik Engberg

FM, tutkimusamanuensi, K.H.Renlundin museo, Kokkola

puh.: 044 780 9757

s-posti: erik.engberg@kokkola.fi

Summarisk käll- och litteraturförteckning

OTRYCKTA KÄLLOR

Karleby stads centralarkiv (KSC), Karleby

(protokoll av stadsstyrelsen, stadsfullmäktige, drätselkammaren; brevväxling)

K.H.Renlunds museum (KHRM), Karleby

(samlings-, forsknings- och utställningsmaterial; verksamhets- och kommunalberättelser mm.)

TRYCKTA KÄLLOR

Kolbe, Laura 2020a, "Kriget och stoltheten", Hufvudstadsbladet 26.4.2020.

Kolbe, Laura 2020b, "Metsän tarina ja sotahistoria kannattaa nostaa esiin", Helsingin Sanomat 2.8.2020.

Korpisaari, Jaakko 2020, "Kulttuurihankkeet tarvitsevat rahoittajia", Helsingin Sanomat 9.8.2020.

Övrigt tidningsmaterial

Helsingfors-Posten; Helsingfors Tidningar; Hufvudstadsbladet; Keskipohjanmaa; Nya Pressen; Vasabladet;

Österbottniska Posten; Österbottningen

Nationalbibliotekets www-sida för digitaliserade tidningar,

<<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti>>. 18.3.2021.

OTRYCKT FORSKNINGSLITTERATUR

K.H.Renlunds museum (KHRM), Karleby

Hyvärinen, Hanna 2014, HMS Vulturen maihinnousuvene eli barkassi (Raportti barkassin tutkimuksesta 2014). K.H.Renlundin museo – Keski-Pohjanmaan maakuntamuseo.

Mustonen, Jouni 2014, Höryfregatti HMS Vulturen maihinnousuvaluksen konservointisuunnitelma. K.H.Renlundin museo – Keski-Pohjanmaan maakuntamuseo.

Kearon, John 2016, The Paddle Box Boat from HMS Vulture Captured in 1854 at

Kokkola, Finland : A Brief Report. Expertutlåtande till K.H.Renlunds museum –

Mellersta Österbottens landskapsmuseum.

TRYCKT FORSKNINGSLITTERATUR

Aronsson, Peter 2000, Makten över minnet : historiekultur i förändring. Studentlitteratur, Lund.

Aronsson, Peter 2012, Historiebruk – att använda det förflutna. Studentlitteratur, Lund.

Gamlakarleby stads historia (serie, delarna I–V) samt Karleby sockens historia (serie, delarna I–IV),

Gamlakarleby

stad/Karleby stad.

Greenhill, Basil & Giffard, Ann 1988, The British Assault on Finland. A Forgotten Naval War. Conway Maritime

Press, London.

Himanka, Mikko 2013, "Marie begravningsplats", Seija Johnson (red.), I vigd jord : [Karlebys fyra gravgardar: Katarine, Marie, Elisabeth och Anna]. K.H.Renlunds museum – Mellersta Österbottens landskapsmuseum,

Karleby.

Kauppalaa, Pekka 2014, "How And Why Was Russia's And Finland's Fighting On One Side In The Crimean War Forgotten?", engl. summary of "Kak i počemu zabyli obščuju borbu Rossii i Finljandii v Krymskoj

vojne?", I.R. Takala, A.V. Tolstikov (toim.), Finljandija i Rossija: obrazy obščego prošlogo/ Finland and Russia:

Images of the shared past. Sbornik naučnyh statej. Petrozavodsk 2014.

Kopisto, Aarne 1995, "Merinäyttely 'Sea Finland'", Erkki Riimala (toim.), Navis Fennica, osa 4:

Meren aalloilla ja sisävesillä. Suomen merimuseo, Kotka.

Koselleck, Reinhart 2004, *Erfarenhet, tid och historia : om historiska tiders semantik*. Daidalos, Göteborg.

Lambert, Andrew 2004, "Looking for Gunboats: British Naval Operations in the Gulf of Bothnia, 1854–55". *Journal for Maritime Research*, June 2004. University of Cantabria/Spanish Society for Maritime Research, Santander.

Pohjanpalo, Tuomas 1929, "Kokkolan mainehikas taistelu englantilaisia vastaan 1854". *Laivastolehti* 12.

Pulkkis, Emma 1956 (red.), *Lars Frijs i Karleby och hans ättlingar*. Släktföreningen Friis, Gamlakarleby.

Ranta, Ville & Lietzen, Mika 2004, *Engelsmännen kommer!* (Serietidning). Don L Inspirations, Karleby.

Rodell, Magnus 2018, "Lejonet i Narva : Monument, materialitet och politik under mellankrigstiden", *Klas Kronberg &*

Anna Maria Forsberg (red.), *Minnet av Narva. Om troféer, propaganda och historiebruk*. Nordic Academic Press, Lund.

Sedergren, Jari 2002, "Historian julkinen käyttö", *Ennen ja nyt : Historian tietosanomat* 2002/1.

Söderström, Eugen 2004, *Slaget vid Halkokari år 1854 : ABC-bok – Halkokarin kahakka 1854 : ABC-kirja*. K.H.Renlunds museum/K.H.Renlundin museo, Karleby/Kokkola.

Wassholm, Johanna 2015, "Storslagen seger eller ärofullt nederlag? Slaget vid Rilax 1714 i svensk, rysk och finsk historiekultur", *Nils-Erik Villstrand & Kasper Westerlund (red.), Stor seger – litet nederlag? Perspektiv på sjöslaget vid Rilax 1714*. Sjöhistoriska institutet vid Åbo Akademi, Åbo.

Wilsey, Robert 2010, "The Gamla Carleby Affair (Baltic 1854)", *Classic Arms & Militaria*, Volume XVII Issue 1.

ELEKTRONISKT MATERIAL

Ennen ja nyt : Historian tietosanomat, *www-sidor*, <<https://www.ennenjanyt.net/>>. 18.3.2021.

Helsingfors universitet, *www-sidor*, <<https://www.helsinki.fi/sv>>. 18.3.2021.

Historisk tidskrift, *www-sidor*, <<http://www.historisktidskrift.se/>>. 18.3.2021.

Journal.fi/Vetenskapliga samfundens delegation, *www-sidor*, <<https://journal.fi/>>. 18.3.2021.

Nationalbiblioteket, *www-sidor*, <<https://www.kansalliskirjasto.fi/sv>>. 18.3.2021

Henrik Forsberg, Uumajan yliopisto

Sposti: henrik.forsberg@umu.se

Mitä on "muistohistoria"? Tapaus Suomen nälkävuodet 1860- luvulla

Historian käyttö ja kulttuurinen muisti ovat viime vuosina nousseet humanistisen kulttuuritutkimuksen trendisanoiksi. Näiden rinnalla tapaa usein sellaisia käsitteitä kuin kollektiivinen muisti, historiallinen muisti, historiakulttuuri, muistitietotutkimus ja monta muutakin käsitettä. Tutkijat kuitenkin harvoin avaavat käyttämiensä käsitteiden analyttistä sisältöä, niiden keskinäisiä eroavaisuuksia ja tutkijan omaa positiota suhteessa valittuihin käsitteisiin. Usein tutkimuskohteena on jokin historiallinen tapahtuma ja siihen liitetyt mielikuvat. Historiallinen spektri on käsittänyt niinkin laajat aiheet kuin orjakauppa ja kolonialismi, sodat, kansanmurhat ja sorto, joissa oletettujen traumojen yksilöllisiä ja kollektiivisiä merkityksiä, kenties jopa niiden ylisukupolvisuutta, tutkija pyrkii selvittämään. Väitöskirjatutkimuksessani minua usein häiritsi tutkijoiden käyttämien käsitteiden heikot empiiriset perustukset, historiallisen lähdekritiikin puute tai neuropsykologisen tutkimusperinteen ohittaminen. Traumojen analyysissä olisikin toivottavaa, että kyettäisiin erottamaan toisistaan yksilön kokemus, ryhmäidentiteetin "kokemus" ja näistä johdetut muistot ja tarinat. Näin etenkin, kun kohteena on tapahtumat, joista aikalaisilla oli hyvin erilaisia omakohtaisia kokemuksia, kuten nälänhädät. Diskurssiin kollektiivisesta traumasta sisältyykin kaksi eettistä ongelmaa. Ensimmäinen on se, että sillä vesitetään yksilöiden oikeat traumakokemukset. Toinen on se, että yksilöiden henkilökohtaiset muistot valjastetaan jotakin toista poliittista identiteettiprojektia varten. Oma pyrkimyksenäni olikin löytää sellainen käsite tutkimukseeni, jolla voisin analyttisesti ja eettisesti tutkia yhteiskunnallista moniäänisyyttä sekä muistojen että historiakulttuurin välittämää kuvaa menneisyyden tapahtumista. Muistohistoria on käyttämäni suomennos Jan Assmanin englanninkielisestä termistä *mnemohistory*. Päädyin uudestaan määrittelemään käsitteen *mnemohistory* empiirisesti käyttökelpoiseksi analyysityökaluksi, tarkoittaen noin vuosisadan pitkää ajanjaksoa jonkin tapahtuman jälkeen, jolloin yhteiskunnassa elää samanaikaisesti sekä tapahtuman muistavia että sen jälkeen syntyneitä henkilöitä. Tällä yksinkertaisen karkealla tavalla pystyin erottamaan väestöllisellä tasolla ne ikäryhmät, joilla saattoi olla omakohtainen muisti, jostakin tapahtumasta siitä toisesta väestöryhmästä, jonka kuva menneestä tapahtumasta oli väistämättä suodatettu erilaisten sosiaalisten kanssakäymisten ja historiallisten representaatioiden kautta.

Vertailevassa tutkimuksessa oli myös havaittavissa, että muistavan väestöryhmän vääjäämätön suhteellinen väheneminen muodostaa oleellisen rakenteellisen taustan sille, kuinka, milloin ja miksi jokin mennyt tapahtuma ilmestyy ajankohtaiseksi diskurssiaiheeksi yhteiskunnassa.

Muistohistoriallinen aikakausi onkin tämän takia tunnepitoisesti ja käsitteellisesti omaleimainen ja poikkeaa sitä seuraavista aikakausista.

Elise Garritzen

Akatemiatutkija, Helsingin yliopisto

elise.garritzen@helsinki.fi

**Autenttisen historian säilöjät, muokkaajat ja muistajat: naiset lähdejulkaisujen toimittajina
1800-luvun jälkipuolen Britanniassa**

Pureudun paperissani lähdejulkaisuihin, joilla oli keskeinen rooli 1800-luvun eurooppalaisessa historiakulttuurissa ja historiankirjoituksessa, ja nostan tarkastelun keskiöön naisten tuottamat lähdejulkaisut. Lähteitä oli toki kerätty, kopioitu ja painettu aiemminkin, mutta lähdejulkaisujen tuottamisen voi perustellusti todeta räjähtäneen 1800-luvulla, kun arkistot avautuivat tutkijoille, ammattimaistuva historiantutkimus korosti primäärilähteiden episteemistä merkitystä ja nationalismien hengessä historiasta haettiin oikeutusta kansallisille identiteeteille. Lähteiden julkaisemista tukivat ja organisoivat niin varakkaat yksityishenkilöt kuin tieteelliset seurukset ja valtiotkin ja siksi lähdejulkaisujen voi katsoa toimineen arkistojen ja kirjastojen ohella instituutionaalisen muistamisen tilana. Julkaisujen toimittajat miellettiin puolueettomiksi välittäjiksi, jotka mekaanisesti tuottivat historiallista tietoa sen kaikkein autenttisimmassa muodossa. Tästä syystä lähdejulkaisujen rooli kansallisen historiakertomuksen rakentumisessa oli niin keskeinen. Vaikka lähdejulkaisujen toimittaminen oli suoranainen muotivillitys 1800-luvulla, niitä koskeva tutkimus on ollut vähäistä, hajanaista ja käsitellyt lähinnä yksittäisten käsikirjoitusten tai julkaisusarjojen historiaa. Keskityn paperissani yhteen lähteiden julkaisemiseen liittyvistä monista unohdetuista teemoista: naisten tuottamiin lähdejulkaisuihin 1800-luvun jälkipuolen Britanniassa. Vaikka lähteitä toimittivat yleensä miehet, Britanniassa naisille tarjoutui yllättävänkin paljon mahdollisuuksia osallistua sekä yksityisten, historiallisten seurojen ja valtion rahoittamiin julkaisuhankkeisiin. Käsittelen naisten keinoja hyödyntää lähteiden julkaisemista historiallisen muistin vahvistamiseen tarkastelemalla Mary Hicksonin (1821–1899) ja Mary Batesonin (1865–1906) toimittamia lähdekokoelmia. Hickson edusti protestanttista Irlantia ja pyrki tietoisesti vahvistamaan unionistista historiatulkintaa valikoimalla muistettavaksi käsikirjoituksia, jotka kyseenalaistivat Irlannin katolisen väestönosan inhimillisyyden. Bateson puolestaan omaksui akateemisen asenteen lähteiden julkaisemiseen ja korosti asemaansa välittäjänä, ei tietoisena historiakuva muokkaajana. Jäljittämällä Hicksonin ja Batesonin toimituskäytänteitä, heidän

ideologisia, taloudellisia ja historiografisia vaikuttimiaan toimitustyön taustalla sekä heidän lähdejulkaisujensa vastaanottoa nostan esiin naisten toimijuuden historian säilömisessä ja muovaamisessa. Samalla korostan myös lähdejulkaisujen asemaa elimellisenä osana 1800-luvun historiakulttuuria ja tärkeänä historiografisen tutkimuksen kohteena.

Jens Grandell

Valtioneuvoston kanslia

jens.grandell@gov.fi

Vuosi 1863 vai Anders Chydenius? Muistikulttuuri poliittisen kannan ilmentäjänä

1800-luvun jälkipuolisko oli liberaalin läpimurron aikaa Suomessa. Kehitys sai vauhtia vapaamman yhteiskunnallisen ilmapiirin myötä, joka oli seurausta siitä, että Venäjä hävisi Krimin sodan. Nyt sensuuri löystyi samaan aikaan, kun muut kansalaisvapaudet hiljalleen yleistyivät. Yksi seuraus oli vilkkaampi julkinen keskustelu, jossa vaadittiin yhä enemmän kansalaisaktiivisuutta ja avoimempaa yhteiskuntaa. Liberaalit motiivit olivat hallitsevia tässä keskustelussa ja jo ensimmäisillä valtiopäivillä vuonna 1863 liberaalit olivat enemmistössä kahdessa neljästä säädystä, aatelistossa ja porvaristossa.

Liberaalit olivat 1880-luvulle asti suhteellisen yhtenäisiä poliittisista näkemyksistään. 1880-luvulla kenttä alkoi vähitellen jakautua uusien ideologisten elementtien tullessa liberaaliin ajatteluun – mitä silloin kutsuttiin uudeksi liberalismiksi ja jota myöhemmin on kutsuttu sosiaaliliberalismiksi.

Suurimmat erot ajattelussa koskivat valtion roolia hyvinvoinnin luojana, mutta myös kielikysymys oli ajankohtainen. Pääasiassa uuteen liberalismiin taipuvaliset asettuivat Valvoja-lehden ympärille ja olivat suomalaismielisempiä, kun taas vanhat liberaalit asettuivat Liberaalipuolueen ja Helsingfors Dagblad -sanomalehden ympärille ja olivat enemmän tai vähemmän neutraaleja kielikysymyksissä.

Mielenkiintoinen havainto, jonka olen tehnyt ja jota halusin yrittää syventää esitelmässäni, on, että nämä kaksi eri leiriä liberaalin kentän sisällä muistikulttuurissaan vetosivat kahteen eri historialliseen teemaan. Vanhemmat liberaalit korostivat mielellään vuotta 1863 ja silloin alkanutta uudistuskautta, kun taas nuoremmat liberaalit ”löysivät” Anders Chydeniuksen historiallisena ilmiönä, jonka ympärille kerääntyä ja josta inspiroitua. Näyttää siis siltä, että Valvoja -liberaalien keskuudessa etsittiin vaihtoehtoa vanhempien liberaalien muistikulttuurille tehdäkseen pesäeroa Liberaalipuolueen ideologiaan ja sen ruotsalaisuuteen. Tämä osoittaa myös, kuinka tärkeää oli pystyä ankkuroimaan oma poliittinen kanta historiallisiin teemoihin ja siten muodostamaan yhteinen käsitys omista ideologisista juurista.

Reetta Hänninen

Helsingin yliopisto, reetta.hanninen@helsinki.fi

Tekla Hultin menneisyyttään hallitsemassa

Toimittaja, kansanedustaja ja filosofian tohtori Tekla Hultin (1864–1943) tunnetaan poikkeusnaisena. Hän oli ensimmäinen täysipäiväinen naistoimittaja, ensimmäinen historiasta väitellyt nainen ja usein ainoana sukupuolensa edustajana mukana miesten poliittisissa piireissä. Omissa lapsuudenmuisteluissaan omaa erityislaatuisuuttaan – poikien joukkoon sopeutumista, raisuja leikkejä ja tyttöjen ajatuksen piirin ahtautta. Esitelmässäni paneudun siihen, miten Hultin rakensi itse kuvaa omasta erityisyydestään. Miltä Hultinin muistot näyttävät, kun ne asetetaan historialliseen kontekstiinsa?

Ulla Ijäs (ulla.ijas@utu.fi), Vieraileva tutkija, HEX, Tampereen yliopisto

Iisalmen pappila ja lapsuus pappilassa muisteltuna kertomuksena

Elisabeth Christina Collan (os. Crohns, 1791—1833) syntyi Kiteellä sikäläisen maaherran perheeseen. Hän oli 18-vuotias avioituessaan häntä 20 vuotta vanhemman Iisalmen kirkkoherra Pehr Johan Collanin (1771—1833) kanssa. Pariskunta sai kymmen lasta, jotka kaikki elivät aikuisuuteen. Nuorin lapsista oli vajaan vuoden ikäinen, kun molemmat vanhemmat kuolivat. Perhe joutui muuttamaan pois isän virkatalosta ja asettui asumaan aluksi Porvooseen ja myöhemmin Helsinkiin. Perheen vanhin poika Clas Collan, joka tuolloin opiskeli Helsingin yliopistossa, alkoi johtaa ”Collanska huset”ia ja pitää huolta sisaruksistaan, neljästä siskosta ja neljästä veljestä.

Vuosien myötä sisarusparvi hajaantui ympäri Suomea ja Venäjää. Kirjeiden välityksellä sisarukset pitivät tiivistä yhteyttä. Myöhemmin sukupiiri on lahjoittanut systemaattisesti kerättyä ja talletettua kirjeenvaihtoa mm. Kansalliskirjastoon, johon on muodostettu Collan-suvun kokoelma. Aineistoa on myös muissa arkistoissa (ÅA, SLS, Sibeliusmuseo).

Kirjeiden välityksellä sisarukset ylläpitivät muistoja lapsuudesta Iisalmissa. Tämä oli merkityksellistä etenkin sisarussarjan vanhimmille, jotka kertoivat nuoremmille muistojaan ja loivat yhteenkuuluvaisuutta tilanteessa, jossa nuorimmilla tuskin oli omia muistoja vanhemmista tai kodista. Oli tärkeä muistaa miten huoneet oli sisustettu, miten vanhemmat käyttäytyivät, miten he elivät ja mitä tekivät.

Muistaminen ja ammattimaisen muistiorganisaation rakentaminen liittyvät myös sisarusparveen kuuluneiden Karl ja Fabian Collanin työhönsä. Karl Collan väitteli historiallisista kansanlauluista ja toimi Helsingin yliopiston kirjastonhoitajana. Fabian Collan oli samaisen yliopiston historian dosentti. Muistaminen, menneisyys ja sen hallinta näkyvät myös Collanin sukuarkiston kokoamisessa.

Tässä esitelmässä pohdin muisteltua perhettä ja nationalismien rakentumista tietoisena menneisyydenrakentamistyönä. Esitelmä perustuu Jalmari Finnen säätiön rahoittamaan hankkeeseeni ”Pappilan naiset ja eletyn uskon kokemus pitkällä 1800-luvulla”, jonka suorituspaikkana on Tampereen yliopiston kokemuksen historian huippuyksikkö.

Päivi Järviö

DocMus-tohtorikoulu

Taideyliopiston Sibelius-Akatemia

paivi.jarvio@uniarts.fi

Museosta eläväksi käytännöksi. Vanhan musiikin uusi tuleminen 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Suomessa

Helsingissä järjestettiin vuoden 1900 marraskuussa kaksi musiikki-iltaa, joissa pianisti-säveltäjä-kirjailija Ina Lange (1846–1930) ja mezzosopraano Aina Mannerheim (1869–1964) esittelivät helsinkiläisyleisölle harvoin kuultuja historiallisia kosketinsoittimia, klavisymbaalaa, cembaloa, klavesiinia ja kirahviklaveeria. Konserttia edelsi vapaaherra R. v. Willebrandin pitämä, soitinten historiaa valaiseva esitelmä, jossa yleisöltä pyydettiin lempeää suhtautumista näihin vaimeita, kiliseviä ääniä tuottaviin menneiden vuosisatojen soittimiin. Koneiden julman melun särkemässä modernissa maailmassa ne eivät kykenisi kilpailemaan uuden ajan täydellisten pianojen kanssa. Sen sijaan ne kertoisivat menneisyydestä, jossa maailman valot ja äänet olivat vaimeampia ja ihmisten aistit hienovaraisempia. (Hufvudstadsbladet 20.11.1900.)

Tarkastelen esitelmässäni niin kutsutun vanhan musiikin – 1700-luvun jälkipuoliskolle mennessä sävelletyn, nuotintetun keskieurooppalaisen musiikin – uudelleen henkiin herättämistä tai uutta tulemistä (revival) 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Virtaus lähti liikkeelle Keski-Euroopasta, levisi pohjoismaihin 1800-luvun loppuun mennessä ja on edelleen voimissaan. Huomioni kohdentuu ilmiön rantautumiseen myös Suomeen, 1900-luvun alkuun mennessä.

Vanhan musiikin esittämisen traditio ei varsinaisesti koskaan katkennut. Niin kutsutut vanhat soittimet, erityisesti cembalot kuitenkin jäivät pianon yleistymisen myötä pois käytöstä. Keskeistä vanhan musiikin uudessa tulemisessa olikin aluksi vintteihin, varastoihin ja sittemmin museoihin siirrettyjen vanhojen soittimien kunnostaminen ja takaisin käyttöön ottaminen. Soittimia kohtaan herännyt mielenkiinto ilmeni muun muassa historiallisten soitinnäyttelyjen, pysyvien soitinmuseoiden perustamisen sekä näiden puitteissa järjestetyn, kokeilevan konserttitoiminnan muodossa, jonka yhteydessä yleisölle tarjottiin mahdollisuus päästä kuulemaan muistoja, unelmia ”niiltä ajoilta, jolloin korvamme eivät vielä olleet tottuneet nykyisten soittimien voimakkaisiin aiwan toisilla vaatimuksilla esiintyviin ääniin” (Uusi Suometar 16.11.1900).

Pian ryhdyttiin myös rakentamaan alkuperäisiä historiallisia soittimia jäljitteleviä kopioita, erityisesti cembaloita, jotka eivät kuitenkaan orjallisesti kopioineet puutteellisiksi koettuja, alkuperäisiä 1600- tai 1700-lukujen soittimia. Varhaisten säveltäjien kokonaiseditioiden tuottaminen, joka käynnistyi jo 1700-luvun puolella, oli osa ilmiötä. Jo virtauksen varhaisissa ilmentymissä on havaittavissa tarve herättää menneisyyden mykät esineet ja dokumentit henkiin kuunteluajankohdan muusikoille ja yleisöille. Omalle ajallemme tyypillinen kiinnostus historiallisten esittämiskäytäntöjen tieteelliseen tutkimukseen, kerätyn tiedon soveltamiseen käytännössä ja menneisyyden musiikin tuomiseen osaksi elävää nykyhetkeä heräsi vasta myöhemmin.

Vanhan musiikin uutta tulemistä koskeva, Ina Langen ja Aina Mannerheimin konsertteihin pohjautuva tarkasteluni niveltyy 1800-luvun historian tutkimuksen kenttään muun muassa historismin, nykyaikaisen historiantutkimuksen synnyn, museoiden perustamisen ja kaukaista, eksoottista

menneisyyttä kohtaan koetun nostalgian kautta. Yhteydet Keski-Euroopan, pohjoismaiden ja Suomen välillä perustelevat transnationaalisen näkökulman.

Sanomalehtilähteet

Hufvudstadsbladet 20.11.1900.

Uusi Suometar 16.11.1900

Kirjallisuus

Modin, Madeleine 2018. Museala och musikaliska föreställningar om historiska musikinstrument. En studie av Musikhistoriska museets verksamhet 1899–1918. Akademisk avhandling. Stockholm: Stockholms universitet.

Marjo Kaartinen ja Miira Vuoksenranta

Ystävän kaipuu, muistamisen keinot

1800-luvulla kirjeenvaihto oli yksi suosituimmista ja käytännöllisimmistä keinoista pitää kiinni kaukana olevasta ystävästä silloin, kun ikävä kävi ylivoimaiseksi. Esitelmässämme tarkastelemme niitä muistamisen ja muistin käytänteitä, joiden avulla 1800-luvun jälkipuoliskolla eläneet naiset käsittelivät ja lievensivät ystäviään kohtaan tuntemaansa ikävää kirjeissään.

Tukeudumme filosofi Dmitri Nikulinin ajatuksiin episodisesta muistista, jonka vuoksi keskeiseksi tulkinnan työkaluksemme nousee autobiografisen kokemuksen muisto. Pohdimme, minkälaisia muistitekniikoita toisiaan ikävöivät ystävykset käyttivät ja millä tavoin muistettu ystävä rakennettiin kirjeissä. Kirjeenvaihto ei ole ainoastaan lähteenämme, vaan myös itsessään yksi tarkastelemistamme muistikäytänteistä. Huomiomme kiinnittyy lisäksi välillisten kontaktien ja uskon, unien ja astraalisten siirtymien rooliin ystävän muistamisessa. Lopuksi tarkastelemme sitä, miten esineet – kuten ystävältä lahjaksi saatu kynä – toimivat tunneobjekteina, lähes ”muistokoneina”.

Tarkastelemamme ystävykset olivat säätyläisnaisia, jotka joutuivat toisistaan eroon eri syistä eri elämänvaiheissa: avioituessaan, siirtyessään toiselle paikkakunnalle opettajantyöhön tai vaikkapa lähtiessään pitkille ulkomaanmatkoille. Yhtäältä nämä eron kaudet tuojvat tuskaa ja ikävää, toisaalta onneksemme myös laajoja kirjeenvaihtosarjoja. Tutkimamme ystäväparit ovat Augusta Hisinger ja Mimmi Meinander, Alma Husberg ja Minna Forss, Charlotte Wirzenius ja Jenny Nordgren sekä Vera Hjelt ja Cely Mechelin. Esitelmämme kiinnittyy paitsi muistin tutkimukseen, myös laajemmin 1800-luvun jälkipuoliskon ystävyden historian tutkimuskentälle.

Andrei Kalinitchev

Inkerinsuomalaisten kosinta- ja häätavat vähemmistöyhteisön kulttuurisena perinnemuistona (ennen 1917)

Omaperäinen inkerinsuomalainen kulttuuri periytyi sukupolvelta toiselle perheen ja yhteisön muistissa. Tämä Venäjän keisarikunnan silloisen pääkaupungin läheisyydessä ja valtaväestön läheisessä yhteistyössä ollut väestöryhmä pystyi säilyttämään omaperäisen kulttuurinsa ja kansallisen identiteettinsä perinnemuistinsa ansiosta. Analysoin inkerinsuomalaisten kosinta- ja häätapojen kulkua runonkerääjien kertomuksiin perustuen ennen 1917 tarkoituksenaan löytää näistä perinnemuistia ja yhteisöllisyyden henkeä. Analysoin inkerinsuomalaista yhteisöä sosiaalisena, taloudellisena ja kulttuurisena kokonaisuutena, jossa juhlan ja arjen perinnekulttuuri ja muisti kulkivat käsikädessä. Tavat toimivat kollektiivisena muistina ja ne vahvistivat yhteisöä ja kansallisen kulttuurin vaalimista. Kansankulttuuri kukoisti maalaisyhteisöissä, jotka vaalivat äidinkieltä ja kansallisia perinteitä sekä harjoittivat yhteistä taloudellista toimintaa.

Häät olivat merkittävä tapahtuma, ja koko yhteisö oli mukana (Kalinitchev 2021). Huomio kiinnittyi lahjojen annon kulttuuriin, koska lahjojen vaihtaminen osoitti kunnioitusta, jonka pohjalta tulevat vuorovaikutussuhteet aiottiin rakentaa.

Kollektiiviseen muistiin perustuneet hää- ja kostinatavat olivat tärkeitä yhteisöllisiä juhlia. Vieraat saivat parhaita ruokia ja juomia. Häätapoja tarkastelemalla voidaan nähdä kulttuurisen perinnemuistin merkitys yhteisöllisyyden kannalta.

Siirtolaisuusinstituutti - Migration Institute of Finland Hämeenkatu 13, 20500 Turku, Finland Puh./Tel. +358 40 757 7578 andrei.kalinitchev@utu.fi
www.siirtolaisuusinstituutti.fi

Hanna Karhu

Helsingin yliopisto / Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimusosasto

hanna.karhu@helsinki.fi

Kulttuurisen muistin reunamilla.

1800- ja 1900-luvun vaihteen unohtuneet runoilijat ja rekilauluperinne

Kirjallisuudenhistoria ja kaanon kytkeytyvät vahvasti toisiinsa. Kirjallisuudenhistoriat ottavat kantaa kaanoniin joko rakentamalla narratiivinsa sen ympärille tai kirjoittamalla sitä uusiksi, nostaten esimerkiksi aiemmin ulkopuolelle jääneitä kirjailijoita tai teoksia kaanoniin mukaan.

Kirjallisuudenhistorian ja kaanonin rakentumisessa on myös pitkälti samanlaisia mekanismeja. Kuten kirjallisuudenhistoria (Kivistö & Polvinen 2014, 2), myös kirjallisuuden kaanon on selektiivinen ja rakentuu ulossulkemisen pohjalle (Bloom 1994, 37). Kulttuurisen muistin tutkimuksen kontekstissa on puolestaan korostettu juuri kaanonien tärkeyttä kulttuurisen muistin muokkaamiselle ja ylläpitämiselle (Grabes 2010, 311). Tarkoitan kulttuurisella muistilla muistamisen tapoja ja instituutioita, joiden avulla kulttuuri rakentaa ja pitää yllä yhteyttä menneisyyteensä (Assmann 1995/1988; Korhonen 2016, 237). (Karhu 2022.)

Olen aiemmissa tutkimuksissani (esim. Karhu 2019; Karhu & Kuismin 2021) osoittanut, että suomenkielinen toissavuosisadanvaihteen kirjallinen runous viittasi uudempaan rekilauluperinteeseen. Kaikki aiemmin tutkimani runoilijat ovat kuitenkin olleet miespuolisia klassikoita: Otto Manninen (1872–1950), Larin-Kyösti (1873–1948), Ilmari Kianto (1874–1970) ja Eino Leino (1878–1926). Tämä esitelmä pohjautuu kaanonin ulkopuolisten miesrunoilijoiden (Lauri Soini (1875–1919), Antti Rytönen (1870–1930) ja Aku Päiviö (1879–1956)) rekilauluperinteeseen viittaavan tuotannon tutkimukseen ja mahdollisesti myös unohtuneiden naisrunoilijoiden tekstien analyysiin, jos onnistun sellaisia löytämään. Pohdin esitelmässäni myös, mitä mieltä on tutkia unohtettujen runoilijoiden tuotantoa, vai onko mitään, ja avaan, miten kaanon, marginaali ja kulttuurinen muisti kietoutuvat tutkimuksissani toisiinsa.

Lähteet:

Assmann, Aleida 2010. Canon and Archive. Teoksessa Astrid Erll, Ansgar Nünning ja Sara B. Young (toim.), *A Companion to Cultural Memory Studies*. Berlin, New York, De Gruyter, 97–107.

Bloom, Harold 1994. *The Western Canon: The Books and School of the Ages*. New York, Harcourt Brace cop.

Grabes, Herbert 2010. Cultural Memory and the Literary Canon. Teoksessa Astrid Erll, Ansgar Nünning ja Sara B. Young (toim.), *A Companion to Cultural Memory Studies*. Berlin, New York, De Gruyter, 311–319.

Karhu, Hanna 2019. ”Piipatusta simapillin, paimenhuilun pajatusta? –

Otto Mannisen ”Pellavan kitkijä” ja ”Luistimilla” -runojen yhteydet rekilauluperinteeseen”. *Avain, Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*. 2/2019, 24–41. <https://doi.org/10.30665/av.74177>

Karhu, Hanna & Kuismin, Anna 2021: "Rekiviisujen" halveksunta ja houkutus – Keskustelu arkkiviisuista ja rekilauluista 1870-luvulta 1910-luvulle. *Kasvatus & Aika* 15(1), 22–44.
<https://doi.org/10.33350/ka.95615>

Kivistö, Sari & Polvinen, Merja 2014. Kirjallisuushistorian rajallisuus. *Avain, Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti*, 2–5. <https://doi.org/10.30665/av.74941>

Korhonen, Kuisma 2016. Kulttuurinen muisti ja kirjallisuus. Teoksessa Kari Väyrynen ja Jarmo Pulkkinen (toim.), *Historian teoria*. Tampere, Vastapaino, 237–269.

Tuukka Karlsson, FT

Helsingin yliopisto

tuukka.karlsson@helsinki.fi

Muistamisen diskurssit ja kansanrunous SKS:n Keskusteluksissa 1849–1908

Tarkastelen esitelmässäni kansanrunouteen liittyviä muistamisen diskursseja ja metadiskursseja Suomalaisessa Kirjallisuuden Seurassa käydyissä keskusteluissa vuosien 1849 ja 1908 välillä. Aikarajaus asettuu käsittelemään keskusteluja niin sanotun Uuden Kalevalan ja kalevalamittaista kansanrunoutta sisältävän Suomen Kansan Vanhojen Runojen (SKVR) ensimmäisen osan julkaisun välisenä aikana. Analysoimani aineisto on julkaistu Suomi-sarjassa ”Keskusteluksia”-otsikolla. Olen kiinnostunut siitä, kuinka kansanrunoutta ja sen julkaisua koskevat keskustelut ovat olleet yhteydessä muistamiseen. Onko kansanrunouden kerääminen, tutkimus ja julkaisu kytketty kansalliseen muistiin tai muihin muistamisen kysymyksiin, ja jos niin, miten? Selvitän lisäksi, ovatko muistikeskustelujen perustelut ja näkökulmat muuttuneet käsiteltävän ajanjakson varrella. Teoreettisesti nojaudun rekisteriteoriaan ja kriittiseen diskurssianalyysiin, joiden avulla muistamiseen ja kansanrunouteen liittyvät diskurssit ajallisine muutoksineen tulevat esille. Esitelmäni valaisee SKS:n piirissä käytyjen keskustelujen ideologisia muistamisen diskursseja ja tuo näkyväksi niiden historiallista kehitystä.

Arja Kastinen, MuT

Vieraileva tutkija, Taideyliopiston Sibelius-Akatemia

arja.kastinen@uniarts.fi

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistotallenteiden merkitys ja vaikutukset 1800-luvun karjalaisen kanteleimprovisaation moderneihin ilmentymiin 2000-luvulla

Raja-Karjalasta ja Aunuksen Karjalasta 1900-luvun vaihteen molemmin puolin muistiin merkitty erityinen kanteleimprovisaatio oli osa kuulonvaraista runolaulukulttuuria ja sen juuret ulottuvat oletettavasti selvästi 1800-lukua kauemmaksi. Pitkistä, joskus tuntikausien kestoista kanteleimprovisaatioista ei ole kuitenkaan kuin suullisia kuvauksia. Äänitysmahdollisuuden puuttuessa tämä on ymmärrettävää, sillä soittotekniikan, soittimen ominaisuuksien ja musiikin alitajuisen toteutustavan myötä syntynyt kuulokuva oli hyvin monimuotoinen, syntyhetkeen kiinnittyvä ja jatkuvasti ajassa muuntuva. Suurin osa tallennetuista sävelmistä ja nuottikuvista on lyhyitä, pelkistettyjä esimerkkejä nuorempaan musiikkikulttuuriin kuuluvasta sävelmistöstä. Erityisesti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistosta löytyvät Armas Otto Väisäsen 1900-luvun alkupuolella tekemät muistiinpanot vanhan soittotekniikan ominaisuuksista, käytettyjen asteikkojen yksityiskohdista, erilaisista yhdysasentoisen näppäilytekniikan sormituksista ja eri soittajien yksilöllisistä ratkaisuista sekä musiikin estetiikasta ovat avanneet mahdollisuuden lähestyä pitkäkestoista improvisaatiota tallennettuja sävelmärunkoja hyödyntäen ja niitä analysoiden.

Sibelius-Akatemian kansanmusiikin aineryhmän opetuksessa eräänä tärkeänä elementtinä on pidetty kansanmusiikin tutkimista sen tekemisen ja kokemisen kautta. Tässä lähestymistavassa pyritään etsimään tietoa kansanmusiikin olemuksesta, teknisistä yksityiskohdista sekä sen kuulijalle ja tekijälleen luomista merkityksistä tuottamalla arkistomateriaalista elävää musiikkia ja analysoimalla sekä itse prosessia että prosessin tuotosta. Tämä lähestymistapa on paitsi tuottanut uutta tietoa ja ymmärrystä 1800-luvun karjalaisen kanteleimprovisaation olemuksesta myös synnyttänyt uutta musiikkia, kun kyseistä musiikin tekemisen estetiikkaa on siirretty eri soittimille ja fuusoiden eri musiikin genrejen kanssa.

Tarkastelen aihetta kahdesta aikaperspektiivistä. Ensimmäinen perspektiivi on 1800-luvun

karjalaisen kanteleensoittajan eli pohdin kuulonvaraisen kulttuurin ihmisten keinoja pitää yllä heidän tärkeänä kokemaansa musiikillista perinnettä. Tutkimusten mukaan on oletettavaa, että raja- ja aunuksenkarjalaiset kanteleensoittajat säilyttivät aktiivisina sellaisia kauemmas historiaan ulottuvia perinteen piirteitä, jotka olivat jo kadonneet vilkkaampien liikenneyhteyksien eteläisemmiltä ja läntisemmiltä alueilta, koska näillä vanhempaan kulttuuriin kuuluneilla perinteen elementeillä oli edelleen käytännön tehtävä heidän arkielämässään. Kiinnitän erityishuomiota automatisoituneeseen, alitajunnan ohjailemaan improvisaation muotoon, jossa pitkäkestoiseen muistiin kerätty informaatio esittää merkittävää roolia musiikin syntyprosessissa. Muistiprosessiin liittyy myös karjalaisilta kanteleensoittajilta tallennettu erityinen soittotekniikka, niin sanottu yhdysasentoinen näppäilytekniikka, joka vaikuttaa vahvasti sillä tuotetun musiikin luonteeseen ja auttaa säilyttämään muistissa kyseiseen kulttuuriin liittyviä musiikillisia elementtejä.

Toinen tarkasteluperspektiivi avaa näkymän perinteen jatkumisesta nykyajassa. Yhdistämällä kulttuurihistorian, henkilöhistorioiden, soittimien ja tallennetun musiikin tutkimustieto musiikin käytännön toteuttamisen tuomaan informaatioon on mahdollista pyrkiä irtautumaan oman aikakautemme ja siihen liittyvien musiikillisten kokemusten mukanaan tuomista vääristävistä ennako-oletuksista. Musiikin kokeminen tekemisen kautta avaa ymmärrystä soitinyksilöiden, soittotekniikan, viritysjärjestelmän ja asteikkojen merkityksistä ja vaikutuksista soivaan lopputulokseen ja sitä kautta takaisin ihmiseen ja häntä ympäröivään kulttuuriin. Nykyhetkessä jokainen soittaja yhdistää omalla ainutkertaisella tavallaan perinteeseen liittyvät tietonsa omaan elämänhistoriaansa, aiempiin kokemuksiinsa ja havaintoihinsa. Tuloksena syntyy soittohetkeen vahvasti kiinnittyvä henkilökohtainen musiikillinen matka tai kuvaelma – aivan kuten 1800-luvun kontekstissa.

Kirsi Keravuori ja työryhmä

Digitaaliset 1800-luvun tutkimusaineistot

Sessiossa esitellään 1800-luvun tutkimusaineistoja, jotka on tuotettu digitaaliseen muotoon. Ne perustuvat aikanaan syntyneisiin arkisto- ja painettuihin aineistoihin. Digitalisoituina aineistot ovat tutkimukselle helpommin käytettävissä ja mahdollistanevat uudenlaisiin tutkimuskysymyksiin vastaamisen.

esitelmä: **Maria Niku**, Eliel Aspelin-Haapkyllän päiväkirjat

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura julkaisee Eliel Aspelin-Haapkyllä: päiväkirjat -verkkojulkaisussa seuran pitkäaikaisen esimiehen, estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden professorin Eliel Aspelin-Haapkyllän (1847–1917) päiväkirjat ensimmäistä kertaa koko laajuudessaan faksimileina ja konetranskriptioina.

Päiväkirjat kertovat suomalaisuusliikkeen toisen polven keskeisiin hahmoihin kuuluneen Aspelin-Haapkyllän toiminnasta, jossa kaikki oli osa kansallista projektia. Hän oli taidehistorioitsija ja kirjallisuuden tutkija, vaikutti yli 40 vuotta SKS:ssa, toimitti lehtiä ja kirjoitti niihin, oli Suomalaisen teatterin ja Kansallisteatterin johtokunnassa ja vaikutti monissa kansallisissa hankkeissa. Aspelin-Haapkyllän vuosina 1906–1910 ilmestynyt Suomalaisen Teatterin Historia on edelleen keskeinen lähde Suomen teatterihistorian tutkimuksessa. Päiväkirjat ovat myös ajankuvaa 1900-luvun alun suurista mullistuksista: vuoden 1905 suurlakosta, eduskunnan perustamisesta, yleisen ja yhtäläinen äänioikeuden voimaantulosta, toisesta venäläistämiskaudesta ja kiivaista puoluepoliittisista kiistoista suhtautumisessa venäläistämistöimiin.

Päiväkirjojen transkriptiot on tuotettu tekoälyä käyttävällä Transkribus-alustalla. SKS kehittää autonomian ajan suomenkielisten käsinkirjoitettujen aineistojen automaattista tunnistusta tekoälyn avulla. Yhteistyössä Kansallisarkiston kanssa luodaan korkeatasoisia tekoälymalleja, joita voi käyttää monenlaisten käsinkirjoitettujen suomenkielisten aineistojen tulkitsemisessä. Niiden avulla on mahdollista tuoda laajoja historiallisia tekstiaineistoja hakukoneen haettaviksi.

esitelmä: **Iloa Pikkanen**, 1800-luvun kirjekokoelmien metatiedot tutkimusresurssina ja kulttuuriperintönä

Digitaalisten ihmistieteiden konsortio ”Sosiaalisten säikeiden systeemit: toimijalähtöinen tutkimus kirjeenvaihdon laajoista ja syvistä verkostoista 1800-luvun Suomessa” (CoCo) aggregoi 1800-luvun kirjekokoelmien metatietoja suomalaisten kulttuuriperintöorganisaatioiden kokoelmista. Hanke julkaisee metatietoja sisältävän semanttisen portaalin, joka tulee tarjoamaan uuden käyttöliittymän suomalaisten kulttuuriperintöorganisaatioiden kirjekokoelmiin. Aineisto koostuu tällä hetkellä 9 datasetistä (lähes 70 000 toimijaa ja 700 000 kirjeen metadata), suurimpina Åbo Akademi’s Bibliotek, Kansallisarkisto, SKS ja SLS, ja työn alla on mm. Kansalliskirjaston kirjelueteloiden liittäminen mukaan. Esitelmässä kerrotaan aineistosta ja sen tarjoamista tutkimusmahdollisuuksista.

esitelmä: **Risto Valjus**, Suomen papisto 1800-1920 -verkkojulkaisu

Suomen papisto 1800–1920 on verkkojulkaisu, johon on kerätty tietoja kaikista Suomen evankelis-luterilaisen kirkon pappisviroissa toimineista henkilöistä. Julkaisussa on yli 4600 pappia. Se perustuu piispa O. I. Collianderin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä julkaisemaan, mutta keskeneräiseksi jääneeseen teokseen Suomen kirkon paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan (kaksi osaa).Papeista on kerätty henkilötietoja (syntymä, kuolema, vanhemmat, puoliset), tietoja opinnoista

ja erityisesti urasta kirkon palveluksessa sekä muissa työtehtävissä, myös luottamustehtävissä. Collianderin julkaistun teoksen lisäksi verkkojulkaisun aineistona on käytetty Kansallisarkistossa olevaa hänen tutkimuskortistoaan sekä likko B. Voipion täydennysosia Collianderin teokseen. Näitä aineistoja on täydennetty tiedoilla muista pappismatrikkeleista, ylioppilasmatrikkeleista, koulumatrikkeleista, kirkonkirjoista, kirkon kiertokirjeistä ja sanomalehdistä. Ajallisesti julkaisu ulottuu jo 1700-luvun alkupuoliskolta 1960–1990-luvulle saakka. Maantieteellisesti verkkojulkaisu kattaa tietenkin Suomen suuruhtinaskunnan kaikki seurakunnat sekä lisäksi varsinkin Inkerin kirkon seurakuntia, Ruotsia, Viroa, lähetysalueita Lounais-Afrikassa, Japanissa ja Kiinassa sekä siirtolaisseurakuntia Kanadassa ja Yhdysvalloissa. Lisäksi papit ovat opiskelleet ja tehneet erilaisia matkoja varsinkin Skandinavian sekä Keski- ja Länsi-Euroopan eri maihin. Suomen papisto 1800–1920 -verkkojulkaisu kertoo papeista väliaikaisista saarnaajista arkkipiispoihiin ja nuorena kuolleista aina monien vuosikymmenten uran tehneisiin säätynsä vanhimpiin.

FT Nuppu Koivisto-Kaasik

Suomen Akatemian tutkijatohtori (2022–2025)

Taideyliopiston Tutkimusinstituutti, Historiafoorumi-tutkimusverkosto

nuppu.koivisto@uniarts.fi

Patriarkaatti luokkahuoneessa: pianonsoiton sukupuolittunut kulttuurihistoria 1800-luvun jälkipuoliskolla

Musiikintutkimuksen alalla on viime vuosina sekä Suomessa että muualla maailmassa keskusteltu runsaasti sukupuolittuneista valtarakenteista, seksuaalisesta häirinnästä ja kaanonien uudelleenarvioinnista, kuten esimerkiksi Anna Ramstedtin, Susanna Välimäen, Anna Bullin, Christina Scharffin ja Samantha Egen tutkimukset osoittavat. Myös musiikkikasvatuksen historiaa käsittelevät tutkimushankkeet ovat osoittaneet, että vaikka erityisesti pianopedagogiikka oli 1800-luvun Euroopassa huomattavan naisvaltainen ala, naisten oli rikkottava monia lasikattoja päästäkseen konservatorioiden tähtiopettajien asemiin. Tiedämme siis, että sukupuolittuneet asenteet ja valta-aseman väärinkäyttö ovat historiallisesti rakentuneita ja istuvat edelleen tiukassa niin sanotun klassisen musiikin korkeakouluopetuksessa – mutta mistä sosiaalishistoriallisista juurista nämä käytännöt kumpuavat?

Tässä esitelmässä paneudun siihen, miten sukupuolittunut vallankäyttö näkyy 1800-luvun lopun pianopedagogisessa kulttuurissa Suomessa sekä Pohjois- ja Keski-Euroopassa. Koska 1800-luku edustaa Suomen musiikin historiassa aikakautta, jolloin nykyiset konservatorio- ja konsertti-instituutiomme vakiintuivat, on aihepiiriä perusteltua tarkastella juuri 1800-luvun viitekehyksestä käsin. Miten luokkahuoneiden sukupuolittuneet hierarkiat vaikuttivat pianistinaisten uramahdollisuuksiin ja ammatilliseen itseymmärrykseen? Entä miten he omalla urallaan haastoivat patriarkaalisia valtarakenteita – vai haastoivatko? Keskityn esitelmässäni siihen, miten pianistinaiset kommentoivat omia opintojaan ja opetustyötään yhtäältä yksityiskirjeissään sekä toisaalta julkaistuissa muistelmissaan. Metodologisesti esitelmä edustaa feminististä musiikin historiaa, jossa aineistoa luetaan niin sanotusta ”vastakarvaan” naisten ja sukupuolivähemmistöjen omaa ääntä korostaen.

Lähestyn tutkimuskysymyksiäni kahden merkittävän suomalaisen pianopedagogin, Selma Kajanuksen (1860–1935) sekä Helene Bergbomin (s. Gripenberg, 1851–1932) näkökulmasta. Samaa sukupolvea edustavat mutta erilaisista sosiaalisista taustoista tulevat Kajanus ja Bergbom muodostavat mielenkiintoisen vertailuparin. Kumpikin opiskeli ammattiinsa ulkomailla – Kajanus Wienissä ja Pietarissa, Bergbom Pietarissa ja Dresdenissä – osin samojen (mies)tähtiopettajien kuten Theodor Leschetitzkyn ohjauksessa. Molemmat toimivat sittemmin pitkäjänteisesti Helsingissä yksityisinä pianopedagogeina sekä esiintyvinä taiteilijoina. Kumpikin on jättänyt jälkeensä verrattain laajat, julkaistut muistelmat, joiden lähiluku on esitelmässä keskeisellä sijalla. Muistelmien tukena käytetään muuta sukupuolittunutta vallankäyttöä ja musiikkipedagogiikkaa käsittelevää kirje- ja arkistoaineistoa Kajanukselta ja Bergbomilta itseltään; heidän oppilailtaan, opiskelutovereiltaan ja läheisiltään; sekä muilta suomalaisilta 1800-luvun muusikko- ja säveltäjänaisilta.

Väitän, että opetustilanteisiin liittyvät valtahierarkiat olivat 1800-luvun lopun pianopedagogiikassa läpeensä sukupuolittuneita, mihin vaikuttivat aikakauden patriarkaalinen nerokultti sekä sosiaaliset konventiot. Harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta naisten ammatilliset mahdollisuuden rajautuivat yksityiseen tai apuopettajamaiseen pedagogiseen toimintaan, kuten musiikin varhaiskasvatukseen, joita pidettiin valkoisille keski- ja yläluokan naisille soveliaampana. Naisten urapoluille saattoivat asettaa esteitä miespuoliset holhoojat: veljet, isät tai muut lähisukulaiset, jotka asettuivat poikkitelein naisten julkista musiikkiuraa vastaan ja kieltäytyivät esimerkiksi rahoittamasta näiden opintoja. Myös seksuaalinen häirintä ja opettaja-oppilassuhteet olivat musiikin korkeakoulutuksessa yleisiä, ja muusikkonaiset raportoivat niistä ”hiljaisena tietona” varoittavasti toisilleen, kuten esimerkiksi Elina Salorannan tutkimuksesta on käynyt ilmi. Naisten musiikillisia ammattiuria tukivatkin ennen kaikkea henkisesti, taloudellisesti ja käytännöllisesti toiset naiset – kollegat, vanhemmat sukulaiset ja opiskelutoverit.

Kulttuurihistorioitsija, FT Nappu Koivisto-Kaasik työskentelee Suomen Akatemian tutkijatohtorina (2022–2025) Taideyliopiston tutkimusinstituutissa. Hän on erikoistunut musiikin ja sukupuolen historiantutkimukseen ja väitellyt Helsingin yliopistosta (2019) naisten salonkiorkestereita käsittelevällä tutkimuksella. Viime vuosina Koivisto-Kaasik on ollut mukana professori Susanna Välimäen johtamassa historiallisia suomalaisia säveltäjänaisia koskevassa laajassa tutkimushankkeessa, jonka tuloksena julkaistiin 126 pienosbiografiaa sisältävä tiedekirja *Sävelten tyttäret: säveltävät naiset Suomessa 1800-luvulta 1900-luvulle* (SKS). Koivisto-Kaasikin nykyinen tutkimushanke käsittelee naisten urapolkuja pianonsoitonopettajina Helsingissä ja Tallinnassa 1860-luvulta 1920-luvulle.

Heikki Kokko & Minna Harjula

heikki.kokko@tuni.fi; minna.harjula@tuni.fi

Muistaminen kokemusten järjestämisenä ja legitimaationa: teoreettis-metodologinen näkökulma

Tuomme esityksessämme esille kehittämämme kokemuksen yhteiskuntahistorian näkökulman muistamiseen. Esitämme, kuinka muistamisen funktio on nykyisyyden kokemusten järjestäminen tradition avulla ja kuinka tämä prosessi tuottaa tulevaisuuteen kohdistuvia odotuksia. Tämä legitimaatioprosessi on osa sosio-kulttuurisen todellisuuden rakentamista. Ajattelumme teoreettisena viitekehyksenä on Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin konstruktionistinen tiedonsosiologia, jota nivomme kokemuksen historiaan mm. Reinhart Koselleckin ja Clifford Geertzin ajattelun avulla.

Kehittelemme teoreettisen tarkastelumme pohjalta metodologista työkalupakkia, jonka avulla muistitietoa ja muistamista voidaan tutkia yhteiskunta- ja kulttuurihistoriallisen otteen avulla osana kokemuksen historiaa. Esittelemme tähän tarkoitukseen kokemukserrostuman ja kokemusnäyttämön käsitteet sekä lähdetyöskentelyn työkalut sedimentti, narratiivi ja scripti.

Esityksemme perustuu seuraaviin artikkeleihin:

Harjula, M. & Kokko, H. (2022). The Scene of Experience. Digital Handbook of the History of Experience. <https://doi.org/10.58077/SSXN-4N37>

Kokko, H., Harjula, M. (2023). Social History of Experiences: A Theoretical-Methodological Approach. In: Haapala, P., Harjula, M., Kokko, H. (eds) *Experiencing Society and the Lived Welfare State*. Palgrave Studies in the History of Experience. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-21663-3_2

Kokko, H., Harjula, M. (2024, tulossa). Towards socio-cultural history of experiences: a theoretical-methodological framework. In: Haapala, P., Harjula, M., Kokko, H. (eds) *Experience, culture and society: new insights into historical analysis*. Cultural History, Special Issue, October 2024.

Laura Kokko

väitöskirjatutkija, kulttuurihistoria,

Turun yliopisto

laura.kokko@utu.fi

”Ei ammenna kylän kaivosta, vaan omasta, omituisesta lähteestään.” Kirjailija Volter Kilven nuoruudentuotantoon 1900-luvun alussa liitetystä käsitteistä ja niiden periytyvyydestä

Vuonna 1992 Volter Kilven (1874–1939) Alastalon salissa (1933) sai Helsingin Sanomien kyselyssä eniten mainintoja, kun taiteilijoilta, tieteentekijöiltä ja kriitikoilta kysyttiin Suomen itsenäisyyden ajan parasta kaunokirjallista teosta. Tulos yllätti 1990-luvun lukevan yleisön. Helsingin Sanomissa Kilven menestystä luonnehdittiin merkittäväksi läpimurroksi. Kilven tunnetuin Alastalon salissa -teos nauttii Suomessa eräänlaisesta kulttimaineesta, joka kiteytyy muun muassa lauseessa: ”Vain harva on lukenut, mutta silti moni väittää niin.” Kilven erityinen maine kirjailijana alkoi kehittyä jo huomattavasti Alastalon salissa -teoksen syntyä aikaisemmin.

Kilven julkinen kirjailijan ura käynnistyi loppuvuodesta 1900 ilmestyneellä esikoisteoksella Bathseba. Muu nuoruudentuotanto syntyi tämän jälkeen nopeasti Parsifal ja Ihmisestä ja elämästä vuonna 1902 sekä Antinous vuonna 1903. Kilven nuoruudentuotantoa kiitettiin ja moitittiin oikeastaan samansuuntaisesti. Kielellisen ilmaisun erityisyys yhdistettiin toisaalta arvostettuun lahjakkuuteen ja omaperäisyyteen, toisaalta karsastettuun omituisuuteen. Erityisesti arvioitsijoiden kriittisemmät äänenpainot kohdistuivat länsisuomalaiseen kielenkäyttöön sekä Kilven teoksissa havaittuihin eurooppalaisiin vaikutteisiin, joilla osaltaan pyrittiin selittämään teoksissa havaittua vierautta tai omituisuutta.

Tarkastelen esitelmässäni, minkälaisia määreitä Kilven 1900-luvun ensimmäisiin vuosiin sijoittuvaan nuoruudentuotantoon liitettiin. Tarkastelen samalla sitä, minkälaisissa yhteyksissä Kilven teoksia 1900-luvun alussa käsiteltiin. Vastaanoton tarkastelu antaa mahdollisuuden pohtia laajemmin sitä, miten pysyviä Kilven teoksiin liitettyt määritelmät ovat sittemmin olleet sekä sitä, miten teoksiin liitettyjen sanallisten määreiden merkitykset ovat muuttuneet. Ovatko Kilven erityisen kirjailijan maineen juuret löydettävissä jo nuoruudenteoksia käsitelleistä 1900-luvun alkuun sijoittuvista teksteistä?

ANNA KUISMIN (anna.kuismin@kotikone.fi)

”Tästä päivästä on minun paljo muistaminen”. Muistot ja muistelemine Aleksander Wallinin päiväkirjassa

Pitäessään päiväkirjaa 1879–1882 Aleksander Wallin (1853–1905) oli 26–29-vuotias talollisen poika Längelmäeltä. Hän rakasti piika Amanda, mutta perheen painostuksen vuoksi avioliittoa ei koskaan solmittu. Lapsen syntymäkään ei muuttanut tilannetta. Rakkaussuhteen lisäksi päiväkirjassa käsitellään arkielämän tapahtumia. Keskeisiä henkilöitä ovat Wallinin äiti ja veli Anton perheineen, lähinaapurit sekä joukko Wallinin kanssa aikaa viettäviä kylän nuoria miehiä. Aluksi merkinnät ovat lakonisia, mutta seuraavina vuosina ne laajenevat ja muistuttavat modernista romaanista tutua tajunnanvirtaa. Wallin eli kuitenkin aikana, jolloin tällaisesta proosasta ei ollut tietoaakaan. Koulua hän ei ollut käynyt päiväkkään.

Wallin kirjoittaa tunteistaan avoimesti, mutta toisaalta puhuu petollisesta paperista. Hän palaa usein rakkautensa alkuaikoihin (minä muistan ne puheet kun me puhumme oi ne oli aina rakkautemme ensi hetkistä oi ja siitä on meillä muistoja joka paikassa) samoin kuin ajankohtaan, jolloin hänet pakotettiin luopumaan avioaikeista Mandan kanssa (nyt tulee se petos jota tehtiin minulle jo toistakymmentä vuotta sitte ja minä olin silloin se otus kun lyötiin teuraaksi). Päiväkirjassa on aluksi ”Muista tämä päivä” -merkintöjä, jonka jälkeen tekstissä alkaa toistua fraasi ”on minun muistaminen”:

25.7.1882 minun on paljo muistaminen tästä päi niistä puheista joita puhumme velun kanssa oi ja kun ämmille puhun pakarissa, oi ja sen kun tulin kotio ja vein hevoseni oi niin näin oman rakkaan Mandani oi ja mitä puhun seppälän toisten heinä miesten kanssa oi ne muistan, ja ne sulokset silmäykset kun armaani loi oi ja sen kun puhun seppälän isännän kanssa, (--) oi paljo on minun muistaminen tästä ehtoosta, senkin pistos sanan kun janne sano (--).

20.8.1882 sieltä menimme jaakkolaan. oi Mandani minun on paljo muistamista siellä olostamme ja siitä miten taava on jo taas ulos purkanu sen sytämme mikä oli jo välillä kätetty. oi sen tielän mitä näillä sanolla meinaan (--).

Nina Sääskilahden mukaan päiväkirjassa mennyt on saatavilla sivuja taaksepäin selaamalla ja tuleva muistuttaa itsestään seuraavan sivun tyhjinä riveinä. Kirjoituksen aineksina ovat tulevaa koskevat odotukset ja menneisyyttä rakentavat kokemukset sekä niiden väliin avautuvat päivittäiset tapahtumat ja kirjoittamisen hetki. (Sääskilahti 2011.) Tarkastelen esitelmässäni syitä siihen, miksi Wallinin päiväkirjassa muistot ja muistamisen tarve ovat niin kohostetusti esillä. Lisäksi pohdin päiväkirjaa muistikulttuurin rakentamisen paikkana ja välineenä.

Liisa Kunnas

Helsingin yliopisto

liisa.kunnas-pusa@helsinki.fi

Muistamisen ja muiston käsitteet menneisyyteen ja esihistoriaan liittyvässä kielenkäytössä

Abstrakti:

Suoraviivaisesti voidaan sanoa, että ihmiset, yhteisöt ja kokonaiset kansakunnat muistavat menneisyytensä niin pitkälle kuin muisti ja sen apuvälineet ulottuvat. Tarkemmin tarkasteltuna menneisyyden muistamiseen liittyy kuitenkin paljon epäselvyyttä. Sekä ihmisen että kansakunnan muisti on altis virheille ja valemuistoille. Muistaminen ja sen kääntöpuoli unohtaminen saattavat olla myös osa tietoista menneisyyden rakentamisen prosessia.

Yhteys muistin käsitteen ja menneisyyden jälkien välillä käy ilmi jo monumentti-sanalla olevasta latinan verbistä *moneo*, *monere*: muistuttaa, varoittaa. 1800-luvun kuluessa muistiin liittyvää tematiikkaa alettiin enenevässä määrin yhdistää varsinkin uuteen esihistorian käsitteeseen. Kirjallisten lähteiden ja puutteellisen arkeologisen aineiston tavoittamattomissa oleva menneisyys rinnastettiin lapsuuteen, tiedostamattomaan, muistiin jääviin aukkoihin tai suoranaiseen muistinmenetykseen. Myös muistomerkin ja muinaismuiston käsitteet viittaavat muiston ja muistoesineen kahtiajakoiseen luonteeseen. Toisaalta muistomerkki osoittaa jonkin menneisyyden asian jatkuvan muistamisen arvoiseksi, toisaalta muinaismuisto voi olla mykkä menneisyyden todistuskappale: kuin aikoinaan tärkeä muistoesine, jonka merkitys on kuitenkin unohtunut. Muinaismuistot muistuttavat menneisyydestä vain niin kauan, kun niiden tarkoitus tai niille annettu merkitys on muistissa.

Esitelmässäni tarkastelen muistiin ja muistamiseen liittyvän käsitteistön ”vaeltamista” osaksi menneisyyteen ja esihistoriaan liittyvää kielenkäyttöä Suomessa 1820-1890-luvuilla. Aineistonani olen käyttänyt sanomalehtikirjoituksia sekä tieteellistä kirjallisuutta. Pohdin erityisesti sitä, missä määrin suhtautuminen menneisyyteen muistin paikkana ja muistomerkkeihin muuttuu tarkasteltavalla ajanjaksolla? Miten siihen vaikuttavat tuona aikana käynnissä olevat prosessit, kuten pidentyvän ja tarkentuvan esihistorian kronologian luonti, kehittyvä arkeologinen terminologia ja kansallisen suomalaisen menneisyyden rakentaminen?

Kaisa Kyläkoski

S-posti: Kaisa.Kylakoski@gmail.com

Affiliaatio: Jyväskylän yliopisto (vuoden 2023 loppuun)

Muistetut ja unohdetut porttöörinkantajat 1800-luvulta

Abstrakti:

Muistelmatietojen perusteella 1830- ja 1840-lukujen Helsingissä vuokrahuoneissa asuneet ylioppilaat palkkasivat "matamin", joka hoiti siivouksen ja kuljetti aamulla kahvia sekä illalla porttöörillä ruokaa. Kukin muistelija keskittyy tuntemaansa passajaan, joten tekstit eivät tarjoa tietoa siitä, kuinka laajasta ja pitkäaikaisesta käytännöstä oli kyse. Yksin muistelmateksteihin nojautuminen synnyttää myös kuvan, että kyseessä oli ainoastaan opiskeluaikaan kuuluva käytäntö.

Monien muiden naisten töiden tapaan passaus ei ole tuottanut virallisia asiakirjoja. Muistelmallisten tekstien ohella matamien olemassaolosta kertovat pari fiktioksi laskettavaa tekstiä ja lapsille tarkoitettu lautapeli. Lähteiden vähyyden rajoilla liikkuminen ja muistitieto vaativat erityistä lähdekritiikkiä.

Esityksessä pohditaan lähteistä heijastuvaa matamikuvaa ja sen aukkoja.

Kati Launis ja työryhmä

kati.launis@uef.fi Professori, kirjallisuus, Itä-Suomen yliopisto

Muistaminen ja unohtaminen kirjallisuushistoriassa

Millaisia unohdettuja lajeja ja keitä unohdettuja kirjailijoita Suomen 1800-luvun kirjallisuus pitää sisällään? Entä miten bibliografiat, tietokannat ja digitaaliset menetelmät liittyvät tähän muistamisen ja unohtamisen kiertoon? ja ne valottavat eri puolia unohtamisesta ja muistamisesta 2020-luvun tutkimuksessa, joka on kiinnostunut myös niistä tekijöistä ja teoksista, jotka kanonisoiva kirjallisuushistorian kirjoitus on aktiivisesti tai tiedostamattaan unohtanut. Sessio koostuu seuraavista esitelmistä:

Glimtar av synlighet, synliggörande diskurser och alternativa arenor.

Några observationer i spårandet av de osynliga författarnas 1800-talshistoria

Anna Biström anna.bistrom@helsinki.fi

Forskardoktor, Nordisk litteratur, Helsingfors universitet

Anknuten till projektet Doldisarna. Litteratursociologiska nedslag bland aktörer och delfält inom den svenska litteraturen i Finland 1830–2023, finansierat av Svenska Kulturfonden

Hur ser det litterära fältet på svenska i Finland ut betraktat ur de osynliga eller bortglömda författarskapens perspektiv? Med betoning på material från 1830–1890-tal, och med utgångspunkt i begreppet kulturellt minne (Assmann 2010) och aktörnätverksteori (med rötter hos bland andra Bruno Latour, se vidare t.ex. Felski 2011), presenterar jag kvantitativa resultat och observationer från min genomgång av material om de osynliga författarna. De osynliga författarna betyder i detta fall de över 200 författare som i min sammanställning av material för tidigare artiklar (Biström 2021 och 2022) gett 0 relevanta referenser i ämnessökningar på författarens namn i samlingsdatabasen Finna.fi. Genomgående spår är exempelvis hur de osynliga författarna glimtvis får synlighet via kopplingar till kända personer, en synliggörandets diskurs och exempel på författare som varit eller fortfarande är synliga på alternativa arenor.

Litteratur

Aleida Assmann, "Canon and Archive", A Companion to Cultural Memory Studies, eds. Astrid Erll & Ansgar Nünning, De Gruyter, 2010.

Anna Biström, "Forskarnas favoriter och det stora utforskade. En grovgenomgång av finländska skönlitterära författare på svenska 1830–1930 och deras synlighet i databasreferenser och sekundärlitteratur", Samlaren. Tidskrift för forskning om svensk och annan nordisk litteratur Årgång 142, 2021, även som open access-artikel på nätet, <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-469532>

Anna Biström, "Databasernas synliga, osynliga och synliggjorda. Genusperspektiv på Finlands svenskspråkiga litteratur 1830–1930", red. Hilda Forss, Hanna Lahdenperä & Julia Tidigs, Tanke/världar. Studier i nordisk litteratur, tillägnade Kristina Malmio, Nordica Helsingiensia 61, Finskugriska och nordiska avdelningen, Helsingfors universitet, 2022, även open access, <https://doi.org/10.31885/978951515069>

Rita Felski, "Context Stinks!", *New Literary History* 42, 2011: 4.

Koukeroisia juonia ja ihmeellisiä sattumuksia: Melodraama unohdettuna lajina 1800-luvun kotimaisessa kirjallisuudessa

Saija Isomaa (saija.isomaa@tuni.fi)

Dosentti, yliopistonlehtori

Tampereen yliopisto

Koneen Säätiön "Suomen kirjallisuuden historiallinen poetiikka"-hanke (2022–2025)

Melodraama on 1700-luvun Ranskassa syntynyt näytelmägenre, joka levisi nopeasti myös oopperaan ja kertomakirjallisuuteen sekä synnytti alalajeja historiallisesta ja perhemelodraamasta merimelodraamaan. Kansanomainen laji veti uusia yleisöjä teatteriin ja vetosi heihin moraalisilla kertomuksilla, joissa rikollisten kaltoinkohteleva hyveellinen uhri saa koukeroisen tapahtumaketjun jälkeen oikeutta ja hyve ja pahe palkitaan asianmukaisesti. Genre elää muuntuneena 2000-luvullakin television saippuasarjoissa ja Hollywoodin toimintaelokuvissa. Lajia ei kuitenkaan ole historian mittaan arvostettu, eikä sen ilmenemistä suomalaisessa kirjallisuudessa ole juurikaan tutkittu. Genreä voikin pitää yhtenä 1800-luvun unohdetuista kirjallisuudenlajeista.

Tarkastelen esitelmässäni melodraaman repertoaaria K. J. Gummeruksen tuotannossa ja pohdin, missä määrin genre esiintyy myös muussa ajan kirjallisuudessa. Väitän, että melodraama on Gummeruksen tuotantoa leimaava genre. Nähdäkseni melodraama on 1800-luvun kotimaisen kirjallisuuden läpäisevä genre, johon kuuluvat esimerkiksi paatokselliset ja tendensiiviset hyveen kärsimyksen esitykset mutta myös tunteellinen suhtautuminen maailmaan ja usko historian kaitselmuksellisuuteen. Useat vuosisadan kirjailijat Zachris Topeliuksesta Fredrika Runebergiin, Aleksis Kiveen ja Minna Canthiin hyödyntävät lajirepertoaaria. Myös etnisyyksien esitykset voivat kytkeytyä genreen.

Digitaalinen näkökulma 1800-luvulla julkaistuun kaunokirjallisuuteen Suomessa

Veli-Matti Pynttari (veli-matti.pynttari@uef.fi)

Tutkijatohtori

Itä-Suomen yliopisto

Digitaaliset menetelmät ovat herättäneet kirjallisuudentutkijoissa laajasti keskustelua. Toisaalta digitaaliset menetelmien on nähty tarjoavan entistä paremman pääsyn kirjallisuushistorian unohtamiin teoksiin ja siten mahdollisuuden uudistaa käsitystä käsitystämme julkaistun kirjallisuuden kentästä. Toisaalta digitaalisten menetelmien on taas katsottu unohtavan itse kaunokirjallisten

teosten lukemisen. Selvä on, että digitaaliset menetelmät edellyttävät laajemminkin harkintaa kirjallisuudentutkimuksellisen tutkimuskohteen määrittämisestä.

Esitelmässä tarkastellaan Suomessa vuosina 1809–1917 julkaistua kaunokirjallisuutta sellaisena kuin se näyttäytyy Fennica-tietokannan sijaintitietojen ja metatietojen pohjalta. Esityksessä tullaan pohtimaan, minkälaisia mahdollisuuksia kirjallisuushistorialliselle tutkimukselle metatietoihin nojaavat digitaaliset menetelmät tarjoavat ja minkälaisia ongelmakohtia metatietojen käytössä on laajemman kirjallisuushistoriallisen, ns. kirjan yhteisöä luotaavan näkemyksen muodostamisessa. Palauttavatko digitaaliset menetelmät 1800-luvun kirjallisuutta takaisin muistimme vai toimiiko metatietojen penkominen yhdenlaisena unohtamisen välineenä?

Ehdotettu esitelmä liittyy Suomen Akatemian konsortiohankkeeseen Digital History for Literature in Finland (<https://sites.utu.fi/digital-history-literature-finland/>; Itä-Suomen yliopisto, Turun yliopisto ja Kansalliskirjasto), jonka tavoitteena on tuottaa uutta tietoa Suomen 1800-luvun kaunokirjallisuudesta hyödyntäen digitaalisia menetelmiä ja digitaalisia aineistoja.

Petra Lehtoruusu

Yhteystiedot ja affiliaatio: FM Petra Lehtoruusu, Väitöskirjatutkija, Historian ja kulttuuriperinnön tohtoriohjelma, Helsingin yliopisto, petra.lehtoruusu@helsinki.fi

Kaarina Maununtyttären muisto: historiamaalaus, melodraama ja tableau vivant

Abstrakti:

Rahvaaseen kuuluneen Kaarina Maununtyttären nousu Eerik XIV:n rakastajattaresta tämän vihityksi puolisoiksi ja Ruotsin kuningattareksi sekä pikaisesti seurannut leskeys Suomessa oli värikäs tosielämän tuhkimotarina, joka kiehtoi romanttisuudessaan 1800-luvun historioitsijoita, näytelmä- ja romaanikirjailijoita sekä taiteilijoita. Tarina pääpiirteissään muotoutui ensin ruotsalaisessa historiantutkimuksessa Eerik XIV:n hallituskaudesta, josta se löydettiin näytelmien ja kuvataiteen aiheeksi 1800-luvun alkupuolella erityisesti Anders Fryxellin kertomusten innoittamana. Nuoren Kaarinan hahmo esiintyi sivuhenkilönä Bernhard von Beskowiin ja Johan Börjessonin Eerik XIV:een keskittyvissä tragedioissa.

Suomessa puolestaan Kaarinan hahmo kiehtoi mieliä ”ainoana Suomeen haudattuna kuninkaallisena henkilönä” ja vastasi pitkien Liuksialan-vuosiansa takia Topeliuksen ja Cygnaeuksen kaltaisten intellektuellien kaipuuseen löytää historian hämäristä suomalaisiksi kansallissankareiksi sopivia henkilöitä. Iäkäs Kaarina kirjoitettiin sivuhenkilöksi J. O. Roosin näytelmässä Johan Fleming (1837) ja Cygnaeuksen teoksessa Claes Flemings Tider (1851), jotka käsittelevät Nuijasotaa. Kiinnostus Kaarinan vaiheisiin oli meillä huipussaan 1860-luvulla, jolloin Erik Johan Löfgren maalasi Johan Börjessonin tragediaan Eerik XIV (1846) pohjautuvan teoksensa Eerik XIV ja Kaarina Maununtytär (1864), jonka asetelma toistui myöhemmin tableaux vivants -esityksissä ja ruotsalaisen Georg von Rosenin samannimisessä historiamaalauksessa vuodelta 1871. Kuningattaren haudan 1860-luvulla tutkiminen sysäsi liikkeelle myös Turun tuomiokirkon restaurointihankkeen, jonka puitteissa syntyi Wladimir Swertzskoffin lasimaalaus Kaarina Maununtytär luopuu kruunustaan (1871). Vuosisadan viimeisellä neljänneksellä Kaarina Maununtyttären hahmo seikkaili Albert Edelfetin ja Carl Larssonin kuvituksissa. Akseli Gallén-Kallela ja Helene Schjerfbeck luonnostelivat häneen liittyviä historiamaalussommitelmia nuoruudentöissään. Näyttämöllä Eerikin ja Kaarinan vaiheet tulivat vuosisadan lopulla ajankohtaisiksi Ruotsissa Strindbergin kuningasnäytelmässä Eerik XIV (1899) ja Suomessa Adolf Paulin näytelmässä Karin Månsdotter (1899), jossa Kaarina nostettiin miehensä ohi tarinan päähenkilöksi.

Esitelmässä kuvaan Kaarina Maununtyttären muistelua 1800-luvun loppupuolen Suomessa ja sen taustaa ruotsalaisessa historiakulttuurissa. Kysyn, miten Kaarina Maununtyttären hahmo rakentui kulttuurisessa muistissa kuvataiteen, teatterin ja historiantutkimuksen vuorovaikutuksessa. Painotan visuaalisia esityksiä ja tarkastelen Kaarinan muistelun kautta erityisesti historiamaalauksen ja teatterin välillä 1800-luvulla vallinnutta läheistä yhteyttä. Teatterissa vuosisadan alku ja puoliväli olivat voimakkaita kontrasteja, ylitsevuotavia tunteita, dramaattisia tehokeinoja ja pysähtyneitä tableau-kohtauksia hyödyntävän melodraaman kultakautta. Kysynkin esitelmässäni, miten melodraaman keinovalikoimaa ja kieltä hyödynnettiin Kaarina Maununtyttären muuntamisessa mieleenpainuvaksi historialliseksi henkilöksi? Entä miten Kaarinan muistelu vertautui muiden aikakauden eurooppalaista historiallista mielikuvitusta kiehtoneiden ja tableaux vivants -esitysten vakiorepertuaariin kuuluneiden epäonnisten kuningarten kuten Lady Jane Greyn, Maria Stuartin ja Marie Antoinetten käsittelyyn romantiikan historiakulttuurissa?

Lotta Leiwo (FM), Helsingin yliopisto

lotta.leiwo@helsinki.fi

Luonto kummittelee, moni huoaten muisteli synnyinmaata: Ilmasto ja sää

Yhdysvaltain suomalaisten naisten ja lasten paikkakuntakirjeissä

Paikkakuntakirjeistä tuli 1850-luvulta alkaen suosittuja suomalaisissa sanomalehdissä. Lukijoiden kirjoittamista kirjeistä muodostui omaehtoinen keino ilmaista paikallisyhteisön nimissä ajatuksia muun muassa alueen tapahtumista, viljasadoista ja säästä paikallista laajemmalle yleisölle. (Kokko 2022.) Pohjois-Amerikkaan suuntautuneen massasiirtolaisuuden aikakaudella paikkakuntakirjeiden tekstilaji emigroitui suomalaisten mukana 1870-luvulta alkaen. Massamuuton mahdollistivat muun muassa kolonialistiset käsitykset Pohjois-Amerikan luonnosta rikastumisen mahdollistajana. Myös naisille suunnattu ja naisten pääasiassa toimittama ja kirjoittama sosialistinen Yhdysvaltain suomalainen Toveritar-lehti (1911–1930) omaksui paikkakuntakirjeet osaksi agitaatiotyötään. Lehteen kirjoittivat myös lapset. Sosialististen paikallisosastojen toimintaa raportoivissa kirjeissä kirjoitetaan toistuvasti ilmastosta ja säästä. Kirjeissä myös muistellaan Suomen sääoloja ja ilmastoa.

Sen lisäksi että ilmasto ja sää ovat koettuja ja havaittuja fyysisiä luonnonilmiöitä, on niiden käsittämällä ja muistamisella myös kulttuurinen ulottuvuus. Niiden kautta selitetään maailmaa, sen ilmiöitä sekä ihmisten toimintaa. Lisäksi ilmastolla ja sääoloilla on perusteltu ja oikeutettu esimerkiksi muuttoliikkeitä sekä hahmotettu ajallisia jatkumia. (Hulme 2017; Leiwo 2023.) Käsittelen esitelmässäni ilmastosta ja säästä kirjoittamista Toverittaren paikkakuntakirjeissä. Millaisia kulttuurisia käsityksiä lukijakirjoittajilla on ilmastosta ja säästä? Miten paikkakuntakirjeissä muistellaan säätä ja ilmastoa Suomessa? Millaisia ajallisia siirtymiä kirjoituksilla tuotetaan?

Paikkakuntakirjeet suhteellisen laajalevikkisessä Toverittareissa tarjosivat lehden lukijakirjoittajille alustan omaksua ja arvioida uuden asuinympäristönsä oloja vertaistensa kanssa. Säästä ja ilmastosta kirjoittamalla tuotettiin vernakulaaria spatiaalista tietoa luonnosta toisille suomalaisille. Luontoa otettiin tilana haltuun myös mielikuvien ja tietämisen tasoilla. Kirjoittamalla muodostettiin luonnosta ”kolmas tila” (Soja 1996), joka on samaan aikaan sekä menneisyyttä ja Suomea ihannoivan romanttinen, että utopistiseen, kapitalismin jälkeiseen tulevaisuuteen sijoittuva.

Suomalaiset siirtolaiset olivat osa Euroopasta Pohjois-Amerikkaan suuntautunutta massiivista muuttoliikettä ja kolonialistista rakennetta (Glenn 2015), joka on muokannut Pohjois-Amerikan maisemaa ja alkuperäiskansojen elinmahdollisuuksia merkittävästi. Sää ja ilmasto olivat keskeinen osa näitä käsityksiä. Ilmastokriisi, teollistuminen ja kolonialismi nivoutuvat yhteen niin historiallisesti kuin nykypäivänäkin. Tutkimalla menneisyyden kulttuurisia ilmasto- ja sääkäsityksiä ymmärrämme myös nykypäivän luontoon liittyviä kriisejä, niiden muotoutumista ja kolonialistiseen rakenteeseen linkittyviä jatkumoa paremmin.

Maarit Leskelä-Kärki ja työryhmä

FT, dosentti, yliopistonlehtori, Tarinoiden lehto -hankkeen johtaja,
kulttuurihistoria, TY, maarit.leskela@utu.fi

hankkeen sivut: <https://sites.utu.fi/tarinoidenlehto/>

Kotimuseo muistamisen paikkana

Puheenvuorot:

Karoliina Sjö, FT, post doc -tutkija, kulttuurihistoria, TY, kamasj@utu.fi

Katja Weiland-Särmälä, post doc -tutkija, Tarinoiden lehto -hanke sekä Hangon museo,
katja.weiland-sarmala@hanko.fi

Otto Latva, kulttuuriperinnön tutkimus, FT, dosentti, yliopistonlehtori, TY, onilat@utu.fi

Erika Adamsson, kuvataiteilija ja maalauksen vastaava opettaja, Taideakatemia
(TurkuAMK), Turku, erika.adamsson@gmail.com

Yhteisessä sessiossamme esittelemme muistamisen näkökulmasta tuoretta hankettamme
Tarinoiden lehto – Sagalund. Kotimuseo, ympäristöelämäkerta ja elämäkerronnallinen
aika.

Tarinoiden lehto -hankkeessa tutkimme Kemiönsaarella sijaitsevaa Sagalundin
museomiljöötä ja sen kulttuurihistoriaa erityisesti sen perustajajäsenten Nils Oskar Janssonin
(1862–1927) ja Adèle Wemanin (1844–1936) elämien kautta
ympäristöelämäkertametodologian näkökulmasta. Tarkastelemme, miten yksilön elämä
rakentuu suhteessa ympäristöön ja miten tämä eletty elämä tallentuu myöhemmin
museotoiminnan tuloksena osaksi kulttuurista muistia. Tieteellistä tutkimusta, taiteellista
työskentelyä ja dokumenttielokuvaa yhdistävän hankkeemme ytimessä on kysymys siitä, mitä
yksilön elämästä jää jäljelle eri aikoina. Keskiössämme ovat Wemanin ja Janssonin
museoidut kodit vuonna 1911 rakennetussa Villa Sagalundissa sekä niiden ympärille
rakentunut luontomiljöö, kasvit ja puutarha. Työlleen ja harrastuksilleen omistautuneiden
kansakoulunopettajien jäljelle jääneen aineiston ja kotimuseon kautta avautuu näkymä 1900-
luvun alkupuolen elämään saaristossa. Kotimuseo Villa Sagalundin kontekstissa tutkimme

menneen ja olemassa olevan maailman kohtaamista.

Hankkeessa eletyn elämän jälkiä ja niiden suhdetta luontoon ja ympäristöön tutkitaan myös taiteellisin metodein. Kuvataiteilija Erika Adamsson tuottaa hankkeessa taidetta museorakennuksen ja miljöönnä innoittamana vuorovaikutuksessa tutkimuksen kanssa. Nämä hankkeen kuluessa muodostuvat taideteokset ovat myös tutkijoiden analyysin kohteena. Hankkeen kuluessa syntyy myös dokumentoitu lyhytelokuva, joka tallentaa tieteellistä ja taiteellista työskentelyä.

Sessiossamme lähestymme aihetta henkilöarkistojen sekä museon materiaalisuuden ja luonnonmiljöönnä näkökulmasta. Mukana ovat hankkeen johtaja ja kolme tutkijaa sekä lisäksi hankkeessa vaikuttava taiteilija, joka avaa omaa taiteellisen työskentelyn tapaansa suhteessa muistamiseen ja nostalgiaan. Säädamme esitysten ajat siten, että esitykset kestävät yhteensä tunnin ja näin jää puoli tuntia keskusteluun.

Esitysten abstraktit

Karoliina Sjö:

Nils Oskar Janssonin ja Adèle Wemanin elämäkerronnalliset aineistot muistin muokkaajina

Esityksessäni keskityn tarkastelemaan ja esittelemään Nils Oskar Janssonin ja Adèle Wemanin elämäkerronnallisia aineistoja kuten päiväkirjoja, kirjeitä, muistiinpanoja, omaelämäkertaa ja käsikirjoituksia. Pohdin, miten menneet elämät rakentuvat tällaisten materiaalien avulla suhteessa ympäristöön ja tässä tapauksessa Sagalundmuseokokonaisuuteen sekä etenkin Janssonin ja Wemanin aikoinaan asuttamaan taiteilijahuvilaan Villa Sagalundiin. Miten elämistä kerrotaan ja miten niitä muistetaan sekä toisaalta unohdetaan erilaisten tallentamis- ja arkistointiprosessien myötä? Entä miten yksityinen muisti ja laajempi kulttuurinen muisti voivat muodostua ja muovautua vuorovaikutuksessa erilaisten elämäkerronnallisten kuten tässä Janssonin ja Wemanin aineistojen avulla?

Katja Weiland-Särmälä:

Kotimuseo, esineet, eletyt elämät ja nykyisyys

Tutkimukseni kohteena kahden kansakoulunopettajan Nils Oskar Janssonin ja Adèle Wemanin 1900-luvun alussa kotina toiminut ja sittemmin museoitu Villa Sagalund sekä sen esineet. Tarkastelen Villa Sagalundin kahtia jakautunutta rakennusta ja sen pihapiiriä kahden ihmisen kotina sekä pohdin, miten siinä on eletty ja millä tavoin keskenään hyvin erilaiset kodit ilmentävät kummankin taustaa, persoonaa, kiinnostuksenkohteita ja arvoja. Tarkastelen myös myös millaisia tarinoita ja merkityksiä kotien eri esineet kantavat sekä millaisia osin kätkeytyjä viestejä koti esineineen pitää sisällään. Koti on paljon enemmän kuin rakennus: se on tunteiden paikka ja pyrin tavoittamaan mitä tunteita Weman ja Jansson koteihinsa liittivät. Miten menneisyyden henki välittyy kotimuseossa? Tutkimuksessani pohdin myös autenttisuuden kysymyksiä kotimuseossa. Wemanin koti on osin jälkikäteen rekonstruoitu ja Janssonin koti puolestaan museoitin hyvin pian tämän kuoleman jälkeen. Pohdin millä eri tavoin kotimuseossa luodaan illuusio piipahduksesta autenttiseen kotiin, jossa kukaan ei todellisuudessa enää elä ja miten esineiden ja rakennuksen hiljattainen kuluminen, haalistuminen ja rikkoutuminen vaikuttaa käsitykseemme menneisyyden miljööstä. Tarkastelen Villa Sagalundia myös eräänlaisena menneisyyden ja nykyisyyden heijastuspintana analysoidessani Erika Adamssonin Villa Sagalundissa luomia maalauksia.

Otto Latva:

Yksilön suhde ympäristöön ja toisin päin

Tarkastelen esitelmässäni keinoja tutkia ihmisyksilön ja luonnon vuorovaikutteista suhdetta sekä tällaisen tutkimuksen merkitystä osana kulttuuri- ja ympäristöhistoriaa. Pohdin, miten tällaista ympäristöelämäkerran menetelmää pystyy soveltamaan Nils Oskar Janssonin luontosuhteen kohdalla. Hän oli nimittäin pitkälti vastuussa Villa Sagalundin ympärille rakennetusta luonnonmaisemasta ja esimerkiksi puutarhasuunnitelmasta. Janssonilla oli myös luonnontieteellinen keräilykokoelma käsittäen eläinten- ja kasvien jäänteitä.

Erika Adamsson:

Maalaukset menneen ja nykyhetken vuorovaikutuksessa

Kerron esityksessäni taiteellisesta prosessistani ja siitä, miten historiallinen kuva-aineisto, tutkimus ja havaintomaailma toimii taiteeni lähtökohtana.

Valmistan seuraavaa yksityisnäyttelyäni ja samalla ensimmäistä hankkeeseemme liittyvää näyttelyä Auran galleriaan, Turkuun. Näyttelyni maalausten aineistona on Sagalundin kotimuseon esineistö, interiöörit, miljö ja tutkimustieto. Peilaan taiteellista prosessiani tässä hankkeessa myös aikaisempiin maalausprojekteihini ja kerron, miten taidemaalari välittyy historiallinen aineisto ja tutkimustieto. Olen viime vuosina hyödyntänyt näyttelyissäni kuvamateriaalia mm. Turun Ett Hem -kotimuseon draamaopastuksista, Frithiof Tikanojan ja Ellen Thesleffin perheistä ja Kangasalan urkutehtaasta

Liisa Lindgren

Intendentti, FT

Taidehistorian dosentti, Helsingin yliopisto

liisa.lindgren@eduskunta.fi

”Kuvanveistäjättärien” jälki Suomen 1800-luvun taiteen historiassa

Suomen taidehistorian arvostetun vaikuttajan, professori Onni Okkosen vuonna 1941 julkaistussa Suomen taiteen historiassa 1800-luvun kuvanveistosta nousevat Walter Runebergin, Johannes Takasen, Ville Vallgrenin, Emil Wikströmin ja muiden ajan kuvanveistäjämiesten näyttävät urat. Okkonen mainitsee vain Eveliina Särkelän Suomen ensimmäisenä kuvanveistäjänä, mutta sivuuttaa omana aikanaan ensimmäisenä pidetyn Aline Forsmanin. Mainintaa eivät ansainneet myöskään Auguste Rodinin oppilaat, kohtuullisen menestyneen uran tehnyt Sigrid af Forselles sen enempää kuin Hilda Flodin. Heidän tuotantonsa ei pystynyt laajuudessa kilpailemaan mieskollegoiden kanssa, mutta myös heidän mahdollisuutensa vahvistaa sijansa kansallisessa muistissa olivat tyystin erilaiset.

Vielä 1900-luvun alussa Suomen kuvanveistäjistä vain murto-osa oli naisia. Ensimmäiset heistä olivat kuitenkin aloittaneet opintonsa jo 1860-luvulla. Mahdollisuudet kuvanveiston alalla olivat Suomessa rajalliset. Toisin kuin Etelä-Euroopassa, jossa ammatissa toimivia kuvanveistäjä naisia oli ollut renessanssin ajoilta lähtien, ei täällä ollut akateemisen kuvanveiston perinnettä eikä kunnan koulutusta. Kotimaan alkeisopintojen jälkeen varsinainen veisto-opetus haettiin Tukholmasta, Kööpenhaminasta ja Roomasta, sittemmin Pariisista. Naiset saivat matka-apurahoja, tosin yleensä pienempiä kuin miehet, vaikka maksoivat enemmän opinnoistaan.

Moni sai kokea opintovuosien kannustuksen vaihtuvan ennakkoasenteiden värittämäksi kritiikiksi, jossa naistaiteilija oli ikuinen vasta-alkaja. Kritiikin valossa heidän aliedustuksensa kokoelmissa ei hämmästyttä. Suomessa yksityisiä ja julkisia kokoelmia oli vähän, taidegalleriatkin ilmestyivät vasta 1900-luvun puolella. Naisten pääsyä julkisen taiteen kentälle vaikeutti asenneilmasto ja tilausten vähäisyys. Mahdollisuuksien ulottuvilla olivat yksityisin varoin kustannetut puistoveistokset tai hautamuistomerkit. Kansallisia muistomerkkejä pidettiin liian vaativina naisen henkisille ja fyysisille voimille. Suurin este oli kuitenkin kunnollisten työtilojen puute. Moni joutui etsimään muita vaihtoehtoja ansaitakseen elantonsa tai jopa luopumaan urastaan.

1800-luvun naistaiteilijat nousivat laajana rintamana Suomen taidehistoriaan vasta 1980-luvulla, etenkin professori Riitta Konttisen urauurtavan työn ansiosta. Hän on paneutunut erityisesti taidemaalareihin eikä ole unohtanut kuvanveistäjiäkään. Hän kehotti minua tarttumaan näihin vähälle huomiolle jääneisiin taiteilijoihin, ja olen noudattanut hänen neuvoaan haasteista huolimatta. Arkistoihin tallentuneet niukat tiedot verrattuna kuvanveistäjämihiä koskevaan aineistoon kertovat karusti vähäisestä tarpeesta naisten taiteellisen toiminnan tallentamiseen. Monen kuvanveistäjä naisen teokset jäivät varojen ja tilaajien puutteessa kipsivalokseksi, joiden säilyminen ei museoissakaan ole ollut itsestäänselvyys. Teoksia on poistettu selityksettä Suomen Taideyhdistyksenkin kokoelman inventaariosta.

Suomalaisen naisliikkeen järjestäytyessä 1880-luvulla naiset ryhtyivät kriitikkoina haastamaan näkemyksiä taiteellisen luovuuden sukupuolisidonnaisuudesta. Suomen Naisyhdistyksen perustajajäsen Helena Westermarck luonnehti 1891 Sigrid af Forsellesia nerouden lahjan saaneeksi taiteilijaksi. Hän huolehti af Forsellesin nimen pysymisestä taidehistoriassa julkaisemalla 1937

elämäkerran kuvanveistäjästä, joka osoitti, että nainen voi onnistua kuvataiteen miehisimpänä pidetyssä lajissa. 1920-luvun naisliike pyrki nostamaan unohdettuja varhaisia kuvanveistäjänaisia kansakunnan muistiin. Unohdettuja tekijöitä koskevien tietojen täydentäminen ja tarkempi tutkimus 1800-luvun taiteilijuuden moninaisuudesta muuttaa myös kuvaa Suomen kuvanveistosta.

Seija A. Niemi

FT, tietokirjailija

s-posti seija.astrid@gmail.com

A. E. Nordenskiöldin kokoelma Suomen Kansalliskirjastossa

Adolf Erik Nordenskiöld (1832–1901), Suomessa syntynyt ja Ruotsissa uransa luonut tiedemies, tutkimusmatkailija, keräsi mittavan kokoelman harvinaisia historiallisia karttoja ja kirjoja. Ne muodostavat tänä päivänä Suomen Kansalliskirjastossa A. E. Nordenskiöldin kokoelman, jossa on tekstejä noin 3 870 nimikettä, joitakin käsikirjoituksia, sekä noin 24 000 karttaa. Tämä merkittävä kokoelma on liitetty vuonna 1997 UNESCON Memory of the World -rekisteriin.

”Minusta on nyt tullut ahkera vanhojen maantieteellisten teosten (1400 luvulta 1700 luvulle) ja mineralogisen kirjallisuuden keräilijä”, kirjoitti Nordenskiöld veljelleen Otolle maaliskuussa 1877. Hän kertoi iloisena myös siitä, että oli sattumalta löytänyt muutaman äyrin maksaneen sukulaismiehensä Magnus Otto Nordenbergin (1705–1756) kirjan maanviljelyksestä. Kaikkein iloisin hän oli, että hän nyt oli velaton.

Nordenskiöldin taloudellinen tilanne koheni huomattavasti, kun hän oli tehnyt kaksi onnistunutta tutkimusretkeä Jenisei-joen suuhun kesällä 1875 ja 1876. Hänen uusi rahoittajansa, irkutskilainen liikemies Aleksandr Sibirjakovin, sijoitti avokätisesti varoja myös hänen seuraavaan tutkimusmatkaansa, lähes mahdottomana pidetyn Koillisväylän löytämiseen, jonka Nordenskiöld onnistui Vega-laivalla purjehtimaan päästä päähän 1878–1870. Sen jälkeen elämä oli taloudellisesti helpompaa ja historiallisten kirjojen ja karttojen kokoelma kasvoi entisestään.

Esitelmässäni esittelen, miten Nordenskiöld kokosi pala palata kyseisen kokoelman, yhden julkisen muistamisen elementin. Käytin joitakin kokoelman kirjoja väitöskirjani A Pioneer of Nordic Conservation: The Environmental Literacy of A. E. Nordenskiöld (1832–1901) lähdemateriaalina. Väitöskirjassani esittelen, miten Nordenskiöldin ympäristönlukutaito kehittyi sekä lukemalla tieteellisiä kirjoja että tutkimalla ja kokemalla. Ennen jokaiselle tutkimusmatkalleen lähtöä hän tutustui etukäteen kaikkeen mahdolliseen tietoon, mitä alueesta oli saatavilla. Hän myös hankki ja tuotti uutta tietoa tutkimistaan alueista. Hänen ympäristön lukutaitonsa muutti aikaisempaa tietoa ja alueiden ympäristön arvostusta ja asenteita.

Yhdysvaltalaisen ympäristötutkija David W. Orrin mielestä sekä lapsuudessa saadut kokemukset että tietyt kirjat vaikuttavat olennaisesti tapaamme ajatella, ne sanoittavat, selittävät ja painottavat asioita, joita tunnemme syvästi. Nordenskiöldin kotikartanossa Mäntsälän Frugårdissa oli kirjasto täynnä merkittäviä luonnonhistoriallisia teoksia, joita edellisten sukupolvien jäsenet olivat sinne koonneet, ja joita hänen oma isänsä merkittävästi täydensi. Niihin Nordenskiöld oli saanut tutustua jo lapsuudessaan. Hänen oman laajan historiallisten kirjojen ja karttojen kokoelman kirjat todennäköisesti vaikuttivat myös hänen omiin näkemyksiinsä ja mielipiteisiinsä ja olivat osatekijä hänen ympäristönlukutaitonsa kehittymisessä.

Nordenskiöldin karttakokoelma on hyvin dokumentoitu. Siitä on laadittu viisiosainen esittely The A. E. Nordenskiöld Collection in the Helsinki University Library. Kokoelman kirjoja voi/pitää etsiä kirjaston hakupalvelun kautta. Vastaavanlainen luettelo, joka kartoista on tehty, auttaisi tutkijoita materiaalin etsinnässä. Miksi sellaista ei ole tehty? Sitä kysymystä pohdin myös esitelmässäni.

Laura Nissinen

Helsingin yliopisto, taidehistorian maisteriopiskelija

Aalto-yliopisto, taiteen tohtori

Pääkallo ryhmäkuvassa

Valokuvassa, jonka ympärille tutkimukseni kietoutuu, kymmenen nuorta naista pitkissä hameissa ja esilinoissa istuu sisätalassa, jossa on heidän lisäksi maalausteline, tilaa jakava kankaista koottu sermi, kamiina ja katosta alas roikkuvia valoja. Yksi naisista pitelee käsissään värien tahraamaa maalauspalettia, toinen luonnoskirjoja ja pensseleitä. Yhdellä naisista on käsissään pääkallo. Kallo lepää vaalean esiliinan peittämässä sylissä levollisesti, miltei hellästi. Nainen katselee sitä kiinteästi, samoin kuin moni muu kuvassa olijoista. Kukaan ei hymyile. Kuvan pahvikehykseen on kirjoitettu käsin: "Ateljeessa, kevät 1894".

Ateneumin kokoelmiin kuuluvan valokuvan tunnelma on outo. Kyseessä ei ole taideopiskelijoiden hassuttelu, kuten joissain koulussa otetuissa luurankokuvissa, vaan asetelma vaikuttaa harkitulta ja vakavalta. Mistä kuvassa on kyse? Yhtäältä pääkallon merkitys voisi sama kuin kaikkien muidenkin kuvassa olevien esineiden. Ne ovat kaikki taiteen symboleja, joita esittämällä kuvan henkilöt haluavat kertoa meille olevansa taiteilijoita. Pääkallo on taiteen kestopuosikki, jonka kautta pohditaan elämän ja kuoleman kysymyksiä. Kallon yhteys taiteeseen on siis ymmärrettävissä, mutta mitä tarkalleen naiset haluavat sen avulla kertoa ja kenen kalloa Onni Backström pitää sylissään?

Yksi syy pääkallon mukanaoloon valokuvassa lienee se, että Ateneumin taideopiskelijoille opetettiin yhtenä aineena ihmisen anatomiaa. Opettajina toimivat yliopiston anatomian professorit, opetusvälineinä käytettiin sekä eläviä että kuolleita malleja eli ihmisjäänteitä, lähinnä luita, luurankoja ja pääkalloja. Professoreilla oli mistä valita. Suomen Keisarillisen Aleksanterin Yliopiston anatomian laitoksen ihmisloukokoelma sisälsi parhaimmillaan noin 1500 pääkalloa. Kokoelmaan kuuluneita ihmisjäänteitä kaivettiin esiin esimerkiksi Saamenmaalta, mutta todennäköisempää on, että Ateneumin kallot ja luurangot oli tuotu museoon vankiloista ja muista valtion laitoksista. Pääkalloja kerättiin, koska niitä pidettiin keskeisinä ihmisten erojen, alkuperän ja populaatioiden maantieteellisen leviämisen tutkimuksessa. Kallojen mittausta oli kvantitatiivinen

menetelmä, jolla pyrittiin määrittämään kansallisia ja etnisiä eroja tavalla, joka nykyisin nähdään rasistisena.

Onni Backströmin ele viittaa kuitenkin muuhunkin kuin tieteeseen. Hänen valitsemansa asento alas pääkalloon luotuine katseineen on toisinto taidehistoriallisista teoksista, joissa kuvataan keskustelua kuoleman kanssa, henkilökohtaista surua tai menetystä. Onni Bäckströmin isä Selim Bäckström hirttäytyi perheen Porin lähellä sijainneen kodin vintillä kesäkuussa 1893, vajaa vuosi ennen valokuvan ottamista. Surullisella tapauksella oli varmasti syvä vaikutus 21-vuotiaan nuoren elämään. Ainakin Bäckström lopetti vuonna 1891 aloittamansa taideopinnot kevään 1894 jälkeen. Tarkkaa syytä taideopintojen lopettamiseen ei ehkä tiedä kukaan muu kuin Bäckström itse, mutta päätökseen on voinut vaikuttaa perhetragedia ja sitä mahdollisesti seuranneet talousvaikeudet. Voisiko valokuvan sanoma olla henkilökohtainen suruviesti ja Bäckströmin hyvästijättö taiteelle? Esitelmässäni käyn läpi kuvan pääkalloon kätkeytyvää taiteen symboliikkaa, historiallista ajankuvaa sekä sitä, mitä se mahdollisesti kertoo taideopiskelija Onni Backströmin elämästä ja tunteista keuhällä 1894. Pohdin myös valokuvan asemaa osana historiallisia kokoelmia. Mielestäni naisten ja pääkallon yhteiskuva ei ole vain kiinnostava arkistodokumentti vaan teos, jossa esiintyvät henkilöt käyttävät valokuvamediumia tietoisesti tuottaakseen taiteellisen esityksen. Kuvan kautta välitetty viesti avaa ikkunan menneisyyteen ja tarjoaa mahdollisuuden käsitellä 1800-luvun lopun taiteilijoiden maailmaa. Kuvan arkistomateriaalistatus puolestaan kertoo valokuvan asemasta taiteen historian tulkinnassa.

Asko Nivala, Juhana Saarelainen ja Jasmine Westerlund

Varhaisten historiallisten romaanien kertoma Suomi

Suomalaisen kirjallisuuden atlas -hankkeessa (Alfred Kordelinin säätiön suuret kulttuurihankkeet 2022–2024) kartoitamme suomalaisen kirjallisuuden kuvittelemaa tilaa vuosina 1870–1940. Hanke soveltaa neuroverkkoon perustuvaa nimentunnistusta, linkitettyä avointa dataa ja paikkatietojärjestelmiä ensimmäistä kertaa kotimaiseen kirjallisuuteen. Tavoitteenamme on tunnistaa suomenkielisessä kirjallisuudessa vuosina 1870–1940 mainitut paikannimet; käytämme tietokannassamme Lönnot- ja Gutenberg-editioiden tekstejä. Luokitamme tekstien toponyymit geopoliittisiin alueisiin, luonnonpaikkoihin ja rakennuksiin. Rikastamme teksteistä tunnistettuja paikannimiä linkittämällä ne avoimeen semanttiseen verkkoon (Wikidata). Tämä mahdollistaa tilallisten entiteettien yksilöinnin ja yhdistämisen maantieteellisiin koordinaatteihin. Tästä syntyneen paikkatietojärjestelmän avulla luomme kotimaisen kirjallisuuden kartaston, joka julkaistaan interaktiivisena verkkosivuna (<https://atlas.utu.fi>) ja avoimena datasettinä.

Tuotetusta datasta olemme tehneet jo useita alustavia havaintoja. Muistamisen teeman olemme

tunnistaneet erityisesti historiallisissa romaaneissa. Tietokannassamme on useita varhaisia historiallisia romaaneja, joista monet ovat hyvin paikkatieteitä. Näissä teoksissa käsitellään usein tiettyjä historiallisia tapahtumia ja käännekohtia, kuten nuijasotaa ja isoa vihaa – nämä aiheet tulevat esiin aineistossamme esimerkiksi Santeri Ivalon ja Betty Elfvingin teoksissa. Historiallisissa romaaneissa on siis kirjoitettu paikoista, henkilöistä ja tapahtumista, jotka on koettu tärkeiksi muistaa, tallettaa kirjoihin ja säilyttää jälkipolville. Toisaalta uudempien romaanien merkitystä ja uskottavuutta on rakennettu käsittelemällä jo tärkeiksi luokiteltuja aiheita. Historiallisella romaanilla on ollut paikkansa myös uskottavana historian kertojana historian kirjoituksen rinnalla erityisesti suuren yleisön parissa. Kysymmekin, millaista historiaa suomalaiset historialliset romaanit kertovat ja mihin paikkoihin historialliset tapahtumat sijoittuvat. Millaisen uuden näkökulman historiallisten romaanien tilallinen tarkastelu tuo aineistoon? Millä tavoin historialliset kertomukset rakensivat yhtenäistä Suomen aluetta?

Yhteystiedot

dos. Asko Nivala, FT Juhana Saarelainen ja FT Jasmine Westerlund

Suomalaisen kirjallisuuden atlas 1870–1940 -hanke

Kulttuurihistoria

Turun yliopisto

njwest@utu.fi

Merja Pyykkönen

Viaton, vainottu, vaarallinen? Puukkojunkkariuden sukupuolittunut muistaminen ja historiantutkimus ennen ja nyt

Puukkojunkkari ja häjy ovat Suomessa valtakunnallisesti edelleen hyvin tunnettuja käsitteitä. Sanat herättävät lähinnä mielikuvia väkivaltaisesti käyttäytyvistä mutta kunniallisista miehistä, jotka terrorisoivat Etelä-Pohjanmaata 1800-luvulla. Mielikuvat perustuvat etenkin populaarikulttuurissa esitettyihin, puukkojunkkareita edustaviin kuuluisiin rikollisiin kuten Antti Rannanjärveen ja Antti Isoontaloon. Puukkojunkkariudesta kerrotaan samoja miesten väkivaltaa käsitteleviä tarinoita, joita voi kuvata sitkeiksi ja pitkäkestoisiksi, maskuliinissävytteisiksi tarinoiksi Suomen historiassa.

Muistamisen tapa on vahvasti sukupuolittunut.

Etelä-Pohjanmaan puukkojunkkariaika ulottui 1790-luvulta 1880-luvun lopulle. Puukkojunkkarius sai valtakunnallista huomiota 1850- ja 1860-luvun sanomalehdissä, joissa kirjoitettiin puukkojunkkareiden hirmutöistä ja kiisteltiin tekijöiden ristiriitaisesta sankarillisuudesta. Ensimmäiset puukkojunkkariudesta kertovat muistelmä- ja kaunokirjallisuusteokset ilmestyivät 1880- ja 1890-luvuilla. Sankarityyppiset tarinat saivat uudenlaista vahvistusta sisällissodan jälkeen, jolloin Pohjanmaa nähtiin pitkälti valkoisena. Puukkojunkkari, eteläpohjalainen mies nähtiin tuolloin rehtinä ja kunniallisena mutta samalla oman aikansa virka- ja valtiovaltaa vastaan kapinoivana miehenä. Eteläpohjalaisen miehen väkivaltaisuutta haluttiin puolustaa. Tämä mielikuva oli rinnastuskohde myös toisen maailmansodan suomalaissotilaille. Puukkojunkkarit rinnastettiin suomalaiseen mieheen, jonka odotettiin puolustavan itseään ja perhettään väkivalloin. Joidenkin näkemysten mukaan häjy oli yhtä kuin suomalainen mies, ja toisinpäin.

Puukkojunkkariutta käsittelevässä tarina- ja tutkimusperinteessä naista pahoinpitelevä eteläpohjalainen mies ei vuorostaan ole ansainnut puukkojunkkarin titteliä. Historiantutkimuksessa puukkojunkkariajan naisten väkivaltarikollisuuden tutkimukselle ei ole nähty tarvetta, ja tätä on perusteltu esimerkiksi miesten selvästi korkeammilla tekijä- ja uhrimäärillä ajanjakson henkirikostilastoissa. Naisiin mahdollisesti kohdistunutta väkivaltaa on tutkimuksessa puolestaan

kielletty tukeutumalla juuri muistitietoon. Naisten ei ainakaan tiedetä tapelleen puukkojunkkareiden tavoin, ja naisilla oli oma sukupuoli suojana esimerkiksi puukkojunkkareiden fyysistä kosta vastaan. Puukkojunkkariuden väkivallan on aina nähty koskettaneen ainoastaan aikakauden miehiä. Pystytäänkö naisten väkivaltarikollisuutta puukkojunkkariajan kontekstissa tutkimaan, ja jos, niin millä tavoin?

Omassa esitelmässäni nostaisin lyhyesti esille puukkojunkkariudesta tehdyt myytit, tarinat, näytelmät, elokuvat ja tutkimukset, joita aiheesta on tuotettu aina 1880-luvulta 2010-luvulle. Puhuisin siitä, millaisiin kuuluisina tunnettuihin rikostapauksiin perinteiset puukkojunkkarikertomukset ovat ajan saatossa perustuneet, ja millä tavoin puukkojunkkariuden muistaminen on ollut ja on edelleen sukupuolittunutta. Esittelisin samalla oman väitöskirjatutkimukseni, jossa tutkin Etelä-Pohjanmaan ajanjakson 1789–1889 naisten tekemiä ja heihin kohdistuneita väkivaltarikoksia. Esittelisin tutkimukseni perusrungon kuten tutkimustehtävän. Samalla pohdin lyhyesti tutkimukseni eettisiä pulmakohtia. Koska maskuliiniseksi käsitetty puukkojunkkarius on edelleen näkyvä osa Etelä-Pohjanmaan maakunnan historiallista kulttuuriperintöä, kyseenalaistanko aihettani tutkimalla puukkojunkkariuden muistamisen yksilöllisiä ja yhteisöllisiä tapoja? Jos naisten väkivaltarikokset ovat jääneet tai ne on jätetty historian tutkimuksen katvealueelle, olisiko ne rikosten rankan luonteen takia parempi myös jatkossa jättää sinne?

Esitelmäni kulmakivenä toimii väitöskirjani aineisto eli tuomiokirjat, joiden avulla puukkojunkkariajan rikollisuutta pystytään tutkimaan enemmän. Havainnollistan tätä nostamalla esiin muutamia tutkimukseni rikostapauksia. Kiteytän esitykseni pohtimalla ”normaalin” 1800-luvun rikollisuuden ja puukkojunkkariutta edustavan rikollisuuden määrittelytehtävää tutkimukseni keskiössä: miten voin erottaa rikolliset ja rikokset eri kategorioihin?

Merja Pyykkönen ja työryhmä

merja.pyykkonen@oulu.fi

Loitsut, parantajat ja tietäjät kulttuurisessa muistissa

Tämän session esitelmät tarkastelevat parantajien ja tietäjien toimintaa 1800-luvulla sekä näitä koskevan muistikulttuurin muotoutumista arkistoaineistoissa ja julkaistuissa teksteissä. Parantajilla ja tietäjillä oli tärkeä sosiaalinen rooli yhteisöllisen ja yksilöllisen hyvinvoinnin turvaajina, joka on jättänyt monenlaisia kerrostumia loitsuista uskomustarinoihin ja sanomalehtiteksteihin. Esitelmät tuovat esiin ruumiillisuuden, magian ja lääkinnällisen monimuotoisuuden yhteenkietoutumisen ja tarjoavat vastauksia siihen, mitä oli suomalainen kansanlääkintä 1800-luvulla sekä miten ja miksi sen muistelu muotoutui tärkeäksi jälkipolvien keskuudessa.

Esitelmät:

Muistamisen kerrostumat ja loitsijan esiintyvän ruumiin jäljet arkistoiduissa loitsuteksteissä

Aleksi Moine, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto, aleksi.moine@helsinki.fi

1800-luvulla tallennettiin lukuisia loitsutekstejä, jotka sittemmin arkistoitiin ja julkaistiin SKVR-tietokannassa. Loitsut eivät kuitenkaan olleet pelkästään tekstejä, vaan rituaaleja eli sosiaalkulttuurisia käytänteitä, joilla ihmiset turvasivat niin yksilön kuin yhteisön hyvinvointia. Muuttaakseen maailmaa loitsija käyttää sanojaan ja tietoaan, mutta loitsurituaalissa hänen ruumiillisella toiminnallaan on myös merkittävä osuus. Harvoin loitsuja tallennettiin rituaalitalanteissa, vaan ne lausuttiin kerääjille haastatteluissa: loitsutekstit sisältävät monia muistamisen, lausumisen ja kerronnan kerrostumia.

Miten 1800-luvun loitsujen performanssia voi tutkia arkistotekstien kautta? Millaisia jälkiä loitsijan ruumiillinen tieto on jättänyt arkistoituihin loitsuteksteihin? Tavoitteeni tässä esitelmässä on ensisijaisesti metodologinen. Tarkastelen loitsijan esiintyvää ruumista sellaisena kuin se rakentuu loitsuteksteissä. Aineistona käytän vuosilta 1816–1939 Ilomantsissa kerättyjä, SKVR-tietokannassa julkaistuja loitsuja. Analysoin loitsujen lausumistapahtumaa pragmaattista lingvistiikkaa ja semiotiikkaa yhdistelevän enonsiaatioteorian viitekehysessä. Osoitan, miten lausumistapahtuman aikana sanat rakentavat tilan loitsijan esiintyvälle ruumiille, joka puhuu ja toimii samanaikaisesti.

Parantajatarinat kollektiivisena muistina

Karolina Kouvola, tutkijatohtori, Oulun yliopisto, karolina.kouvola@gmail.com

Uskomustarinat parantajista linkittyvät vahvasti paikallishistoriaan ja muistamiseen. Parantajiin liittyvissä uskomustarinoissa kerrotaan hahmoista, jotka ovat toimineet paikkakunnalla useita vuosia aikaisemmin. Nämä uskomustarinat perustuvat haastateltavien kertomaan kollektiiviseen tarinavarantoon, joka puolestaan perustuu paikalliseen kulttuuriseen muistiin. Esitelmässä tarkastellaan parantajista kertovia uskomustarinoita muistiketjuna [‘chain of memory’], jossa käsitykset parantamisesta ja parantajista siirtyvät sukupolvelta toiselle muistitietona. Kulttuurinen

muisti [‘cultural memory’] nähdään sosiokulttuurisena ilmiönä, joka tulee näkyväksi tarina-aineistossa. Esitelmässä keskitytään ruotsinkielisen Pohjanmaan tarina-aineistoihin tunnetuista nimeltä mainituista parantajista. Analyysin kautta tarkastellaan parantamiseen liittyvää muistitietoa osana yhteisön kulttuurista muistia sekä sitä, miten tämä muistitieto muuttuu osana arkistoaineistoa. Esitelmän myötä saadaan laajempaa tietoa parantamiseen liittyvän muistitiedon siirtymisestä yhteisöllisen muistin osana.

Parantajien ja tietäjien pienoiselämäkerrat sanomalehdistössä

Kalle Kananoja, yliopistonlehtori, Oulun yliopisto, kalle.kananoja@oulu.fi

Edesmenneet parantajat ja tietäjät eivät välttämättä elinaikanaan nousseet kirjalliseen julkisuuteen, vaikka suullisessa kulttuurissa heidän maineensa saattoi levitä alueellisesti ja kansallisesti hyvin laajalle. Suullisessa kulttuurissa joskus jopa vuosikymmeniä elänyt parantajien ja tietäjien jälkimaine sai kirjallisen ilmauksensa 1900-luvun alun sanomalehdistössä, kun useista kansanomaisen lääkinnän ja magian harjoittajista laadittiin pienoiselämäkertoja. Sanomalehdissä julkaistut pienoiselämäkerrat dokumentoivat parantajien elämää menneisyyden jäänteinä, katoavana ammattiryhmänä, joka oli jäämässä julkisen terveydenhuollon leviämisen jalkoihin. Pieniselämäkerrat kertovat sosiaalisista suhteista ja sijoittavat parantajat aina yhteisönsä jäseneksi. Parantajat nähtiin usein vaatimattomina hyväntekijöinä, mutta toisaalta tietäjiä saatettiin kuvata eksentrikoina. Esitelmä keskittyy parantajia koskevien narratiivien yhteisiin rakennusaineisiin ja yksilöllisiin variaatioihin. Tärkeitä elementtejä kirjoituksissa olivat parantajiksi ryhtyminen tai tietäjäksi kasvaminen, parantajien laajalle levinnyt maine ja merkittävä sosiaalinen asema sekä potilaiden tai asiakkaiden (positivisia) kokemuksia heijastavat anekdootit. Toisin kuin samalla aikakaudella ilmestyneet puoskaroinnin jatkumisesta varoittaneet lehtikirjoitukset, menneisyyden parantajien ja tietäjien käsittely oli useimmiten kunnioittavaa.

Heli Rantala, FT, dosentti

Kulttuurihistoria, Turun yliopisto

heli.rantala@utu.fi

1800-luvun akateemisen historian muistamisesta ja unohtamisesta

Abstrakti

Esitelmässäni tarkastelen muistamisen ja unohtuksen tematiikkaa yliopistohistorian kontekstissa. Suomen 1800-luvun yliopistolaitoksen (käytännössä Helsingin yliopiston) ja sen tieteenalojen historian laajimmat yleisesitykset löytyvät Helsingin yliopisto 1640–1990. Toinen osa. Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808–1917 -teoksesta sekä Suomen tieteen historia -sarjasta. Erityisesti tieteenhistoriallisessa tarkastelussa huomio on keskittynyt eri tieteenalojen kehitykseen ja tiedettä eteenpäin vieneisiin yksittäisiin tieteenharjoittajiin. Tältä osin yliopistohistoria on painottunut tieteen historian menestyjien muistamiseen.

Omassa esitelmässäni käsittelen 1800-luvun akateemisen historian muistamista ja unohtamista suuntaamalla huomion muutamaan esimerkitapaukseen, jotka ovat myöhemmässä tieteen- tai yliopistohistoriallisessa tutkimuksessa saaneet vain vähän huomiota. Ovatko esimerkiksi Suomen tieteen historia -sarjassa käsittelemättä jääneet professorit olleet jo omana aikanaan eräänlaisia epäonnistujia vai onko heidän toimijuutensa tiedeyhteisön jäsenenä jäänyt vain tunnistamatta myöhemmiltä tutkijoilta? Missä määrin tiettyjen yksittäisten tieteenharjoittajien muiston vaaliminen on ehkä hämärtänyt käsitystämme siitä, millainen kyseisen aikakauden laajempi tiedeyhteisö on ollut ja millaisista toimijoista se on koostunut? Tämänkaltaisia kysymyksiä pohdin esitelmässäni.

Kirsti Salmi-Niklander, Helsingin yliopisto

Kadonneet isät, katkerat äidit ja näkymättömät lapset – Pohjois-Amerikan siirtolaisuuden synkkiä ja lohdullisia kertomuksia fiktiossa ja perhehistorioissa

Suomalaisten siirtolaisuus Yhdysvaltoihin käynnistyi 1870-luvulla ja saavutti huippunsa 1900-luvun alussa. Lähtijöistä suuri osa oli naimattomia miehiä ja naisia. Monet siirtolaisiksi lähtevät miehet olivat jättäneet perheensä Suomeen, mutta perheitä lähti myös yhdessä ja uusia perheitä syntyi siirtolaisyhteisöissä. Monissa siirtolaisyhteisöissä oli kuitenkin suuri miesenemmistö.

Olen perehtynyt Ashtabulan suomalaisyhteisön varhaisvaiheisiin Koneen säätiön rahoittamassa tutkimushankkeessa ”T-Bone Slim and the transnational poetics of the migrant left in North America” (<https://blogs.helsinki.fi/tboneslim/>). IWW-työväenliikkeen kolumnistina ja lauluntekijänä tunnettu T-Bone Slim eli Matti V. Huhta syntyi 1882 Ashtabulassa, minne hänen vanhempansa olivat muuttaneet Keski-Pohjanmaalta muutamia vuosia aikaisemmin. Ashtabula sijaitsee Erie-järven rannalla Ohiossa. Sillä oli vahva maine karuna ja vaarallisena satamakaupunkina, jota osaltaan rakensi Kalle Potti romaanissaan Iloinen harbori (1924). Ashtabula oli kuitenkin myös yksi suomenkielisen julkaisutoiminnan keskuksista Yhdysvalloissa 1880-luvulta lähtien.

Tarkastelen esitelmässäni kertomuksia, jotka toistuvat T-Bone Slimin perhehistoriassa ja samanaikaisessa fiktiivisessä kerronnassa. Millaista variaatiota ja millaisia vaihtoehtoisia toimijuuksia näissä kertomuksissa nousee esille?

Olen havainnut toistuvia kertomusmalleja sekä T-Bone Slimin perhehistoriassa että siirtolaiselämää käsittelevässä fiktiivisessä kerronnassa. Siirtolaisperheiden isät katoavat kapakkaan tai lähtevät viettämään kulkurielämää. Yksin jätetyt ja katkeroituneet äidit toistuvat myös sekä fiktioissa että perhetarinoissa. Lapset ovat varhaisissa siirtolaiselämää käsittelevissä kertomuksissa hiljaisia ja ”näkymättömiä”. 1900-luvun puolella myös lasten toimijuus alkaa nousta vahvemmin esille, mikä näkyy myös lapsille suunnatuissa julkaisuissa.

Vastaavat kertomukset ovat tuttuja myös 1800-luvun ja 1900-luvun alun suomalaisesta kirjallisuudesta, mm. Minna Canthin Työmiehen vaimo-näytelmästä (1885). Siirtolaisyhteisöissä kuitenkin turvaverkot olivat vielä heikompia ja mahdollisuudet perhesuhteiden katkeamiseen realistisempia kuin Suomessa.

Lähteitä:

Potti, Kalle 1924: Iloinen harbori. Päivälehti kustannusyhtiö, Duluth.

Salmi-Niklander, Kirsti 2022: Literacy, ABC books, and primary readers in Finnish immigrant homes and communities in the US. – Dalbello, Marija & Salmi-Niklander, Kirsti (eds.): Reading Home Cultures through Books. Routledge.

Kirsti Salmi-Niklander on folkloristiikan dosentti ja täysinpalvellut yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa. Hän johtaa Koneen säätiön tutkimushanketta ”T-Bone Slim and the transnational poetics of the migrant left in North America” (2022-2023).

Julia Salminen, Väitöskirjatutkija, Itä-Suomen yliopisto

salminej@student.uef.fi

Viktoriaaniset naiset ja arktisuuden muistaminen

Teen Itä-Suomen yliopistossa väitöskirjaa, joka käsittelee viktoriaanisten naisten vaikutusta englantilaisten arktisesta alueesta syntyneisiin käsityksiin 1800-luvulla. Käytän tutkimusmateriaaleinani käsikirjoitusaineistoa, kuten tutkimusmatkailijoiden kirjeitä, sekä painettuja lähteitä, kuten sanomalehtiä (esimerkiksi The Illustrated London News) ja arktisia narratiiveja, eli tutkimusmatkailijoiden kirjoittamia matkakirjoja.

Viktoriaaniset lukijat näkivät arktisen tutkimusmatkailun jatkuvana ”tarinana”. Naiset olivat osana arktista tutkimusmatkailua sen jokaisessa vaiheessa. Sen lisäksi, että monet merimiehistä ja upseereista olivat naimisissa, heillä oli myös tyttäriä, siskoja, äitejä ja rakastajia, jotka jäivät suremaan heidän lähtöään. Viimeinen pysähdyksellään, jonka retkikunnat tekivät, he usein lähettivät kirjeitä Englantiin perheilleen. Arktisia tutkimusmatkoja tukivat rahallisesti useat naiset, ja heidän katoamisistaan lukivat vielä useammat. Arktiseen tutkimusmatkailuun keskittyvä historiantutkimus on kuitenkin jättänyt naiset sivurooliin.

Tässä esitelmässä pyrin näyttämään miten ja miksi viktoriaaniset naiset vaikuttivat siihen, että arktinen tutkimusmatkailu pysyi ajankohtaisena ja jäi merkittäväksi osaksi 1800-luvun viktoriaanista maailma. Merkittävä osa tässä oli se, ettei kadonneita retkikuntia tai tutkimusmatkailijoita unohdettu. Tässä auttoivat erilaiset muistomerkit, kuten patsaat, joiden pystyttämistä ja rahoittamista ajoivat naiset, kunniamerkit, joita kuningatar Viktoria myönsi, sekä matkakirjat, joiden kirjoittamisessa naiset olivat keskeisessä osassa. Vaikuttamalla siihen, miten kadonneet retkikunnat muistettiin, pystyivät viktoriaaniset naiset muokkaamaan sitä, miten sekä tutkimusmatkailijat ja arktiset alueet koettiin, muistettiin ja ikuistettiin viktoriaanisessa Englannissa.

Samira Saramo

Vastaava tutkija,

Siirtolaisuusinstituutti

samira.saramo@migrationinstitutue.fi

Abstrakti:

“Metsä kanadansuomalaisten asutamismuistissa”

Metsällä on merkittävä rooli 1900-luvun vaihteen suomalaisten siirtolaisten historiassa Pohjois-Ontariossa, Kanadassa, mutta myös suomalaiset ovat syvästi vaikuttaneet näiden metsien historiaan. Metsä onkin keskeinen paikka kanadansuomalaisten historian yksilöllisissä ja yhteisöllisissä kertomuksissa. Tarkastelemalla metsien käyttöjä ja symbolisia merkityksiä on mahdollista tunnistaa kanadansuomalaisten paikan, kuulumisuuden ja identiteettien rakentamisen strategioita. ”Villi” metsä merkitsee (kanadan)suomalaisuutta mutta samalla metsän raivaamisen ja hallitsemisen myötä kanadansuomalaiset varmisti asemansa Kanadan valtion rakentamisessa.

Analysoin asutuskolonialismin ja ympäristön näkökulmista, miten metsää on käytetty (ja käytetään) asuttamisessa sekä asuttamistarinoissa. Muistitieto haastaa meitä kohdata deindustrialisoitumisen, taloudellisen laskusuhdanteen, ilmastokriisin ja asutuskolonialismin rakenteiden purkamisen vaikutuksia. Näin pääsemme syvemmin tarkastelemaan muuttuvia käsityksiä metsän ja ihmisen välisistä suhteista ja historiasta. Tämän lähestymistavan avulla kanadansuomalaisen muistikulttuurin muodot, politiikka ja vaikutukset avautuvat uusilla tavoilla.

Esitelmä perustuu nykyiseen tutkimushankkeeseeni, ”Deep Mapping the ‘Uncharted Territories’ of Finnish Migrant History (Koneen Säätiö 2020–2025). Analyysini pohjaa omaelämäkertomuksiin ja yhteisöhistorian lähteisiin, mutta esittelen myös kenttätyöni löytöjä ja pohdintoja. Esitelmäni sopii hyvin konferenssin teemoihin ”muistojen merkitseminen maisemaan”, ”ylirajaiset muistikulttuurit” ja ”muistamisen ja muistikulttuurien tutkimisen teorit ja metodit”.

Asta Sutinen

asta.sutinen@helsinki.fi

Folkloristiikan tohtorikoulutettava; Helsingin yliopisto

Muistovärssyjä ja menneisyyteen kadonneita kirjeitä – huvipostiin liittyvät muistamisen ja unohtamisen käytännöt

Tarkastelen esitelmässäni 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kansalaisjärjestöjen iltamien suosittua ohjelmanumeroa, huvipostia, muistamisen, unohtamisen ja säilyttämisen näkökulmasta. Nuoriso- ja raittiusseurojen sekä työväenyhdistysten ja muut kansalaisjärjestöt keräsivät toimintansa rahoittamiseen varoja ohjelmallisilla iltamilla, joissa puheiden ja näytelmien kaltaisten aatteellisten ohjelmanumeroiden lisäksi sijansa saivat myös etenkin nuorisoa houkuttelevat leikit ja tanssit. Tähän jälkimmäiseen, viihteellisempään kategoriaan, lukeutui myös 1890-luvun alussa päivänvalonsa nähnyt, postikonttoriksi tituleerattu ohjelmanumero, joka sittemmin tultiin tuntemaan nimellä huviposti. Huvipostissa iltamien osallistujat kirjoittivat toisilleen kirjeitä, jotka ohjelmanumeron alkaessa jaettiin nimetyille vastaanottajille pientä lunastusmaksua vastaan. Kirjoittajat jäivät useimmiten nimettömiksi. Tämä johti siihen, että viattomaksi hauskanpidoksi ja romanttiseksi huvitukseksi tarkoitettu ohjelmanumero alkoi saada ikäviä piirteitä loukkausten ja suoranaisten uhkaustenkin muodossa.

Huvipostista keskusteltiin laajasti ja kiihkeästi aikakauden sanomalehdissä, sillä huviposti oli affektiivinen – tunteita herättävä ja tunnepitoisiin toimiin ohjaaja – viestintämuoto. Vuosisadan vaihteen kiihkeimpien vuosien jälkeen ilmiö alkoi 1920-luvalta lähtien hiipua, ja sanomalehtiteksteissä se ilmeni yhä useammin retrospektiivisissä muisteluteksteissä. Huvipostista tuli menneisyyttä, kun pakinoissa ja historiikeissa muisteltiin kansalaisjärjestöjen alkuvaiheita tai kommentoitiin humoristisesti vuosisadan alun palvelusväen huonoa kirjoitustaitoa.

Esitelmässäni keskityn huvipostin hyvin vähän tunnettuun ja fragmentaariseen puoleen, arkistoituihin huvipostikirjeisiin, joita Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistosta löytyy kahdesta kirjekokoelmasta. Sammattilaisen maanviljelijän Fredrik Litzénin (1875–1963) ja vilppulalaisen

Eeva Ala-Sankilan (1904–1999) vastaanottamat huvipostikirjeet ovat harvinainen materiaallinen otos huvipostista, jota ei juuri arkistoitavaksi ole päätynyt. Muistokirjaperinne kiiltokuvineen ja runoineen esiintyi ainakin arkistoitujen kirjeiden kautta osana huviposti-ilmiötä, sillä kirjeet sisälsivät vesivärikuvien koristeltuja muistovärssyjä, jotka jo nimensä kautta kytkeytyivät ajalliseen jatkumoon ja muistoihin. Kirjeiden sisältö saattoi koostua tunnetuista ja yleisistä värssyistä, mutta niiden kautta rakennettiin myös tunnesiteitä kirjoittajan ja vastaanottajan välille.

Kahden säilyneen – vaikkakin niukan – kirjekokoelman kautta pohdin myös huvipostin vähyyttä arkistoissa. Pohdin lisäksi, miksi juuri nämä kirjeet ovat päätyneet jälkipolville löydettäväksi, avaamaan näkökulmia tähän nykyhetkessä melko huonosti tunnettuun affektiiviseen suullis-kirjalliseen ilmiöön. Ilmaisumuodosta, joka välitti värssyjen muodossa muistoja ja jatkumoa, tuli sittemmin vuosikymmeniksi unohdettu osa viime vuosisadan taitteen kirjallistuvan Suomen kulttuuria.

Mari Tossavainen (FT)

mari.k.tossavainen@outlook.com

Muistomerkkien kieli – muistomerkkeihin liittyvä sanasto 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa

Ensimmäiset muistomerkkihankkeet organisointiin Suomessa 1800-luvulla, jolloin kuvanveistoa pidettiin uutena taiteenalana. Kuvanveiston ja muistomerkkien alaan liittyvä suomenkielinen sanasto muovautui vähitellen samaan aikaan merkkihenkilöiden muiston vaalinnan kanssa. Esitelmä tarkastelee muistomerkkien suomenkielistä sanastoa 1800-luvun jälkipuoliskolta 1910-luvulle muistomerkkitoimikuntien asiakirjojen, kuvanveistäjien kirjeiden sekä lehtikirjoitusten pohjalta. Minkälaista sanastoa kuvanveiston ja muistomerkkien yhteydessä käytettiin? Muistomerkkikulttuuria säätelivät konventiot. Mitä pyrkimyksiä muistomerkkien ja muistamisen kulttuurin kielessä on nähtävissä?

Kirsi Vainio-Korhonen ja työryhmä

Turun yliopisto, kirvai@utu.fi

Vääriä rahoja ja todistuksia. Turun hovioikeudessa käsitellyt väärennysrikokset 1828–1850

Rikosten historiaa on tutkittu paljon, mutta asiakirjojen väärennysrikoksia ei niinkään. Kuuluisat suurväärentäjät ovat saattaneet herättää tutkijoiden huomion, mutta alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluneista pikkurikollisista ei ole tältä osin tehty tutkimusta. Tuomiokirjat ovat keskeisiä lähteitä tämänkaltaisia rikoksia tutkittaessa. Tässä sessiossa pohditaan sitä, mitä tuomioistuinten asiakirjat kertovat syytteesen joutuneiden sosiaalisista ja taloudellisista oloista, väärentäjien elinympäristöstä sekä siitä, miten väärennökset olivat syntyneet ja mihin tarkoituksiin niitä käytettiin. Tämän session puhujat työskentelevät Turun yliopistossa toimivan Väärentäjät / Förfalskarna -tutkimushankkeessa, jossa tutkitaan väärennösrikosten tekijöitä 1800-luvun alkupuolen Suomessa.

FT **Mikael Korhonen**, Turun yliopisto, mikael.korhonen@utu.fi

Väärennysrikoksista kertova oikeushistoriallinen lähdemateriaali 1800-luvun alun Suomessa

Korhonen tarkastelee väärennysrikosten tutkintaa ja niihin liittyvää oikeudenkäyttöä Turun hovioikeudessa vuosina 1828–1850 hovioikeuden käsittelyyn alistettujen rikosasioiden luetteloiden ja alistusaktien avulla. Väärennetyt asiakirjat on usein liitetty todistusaineistona oikeustapausten yhteyteen. Aineiston avulla hän pohtii sitä, miksi väärennysrikokset olivat yleisiä juuri rahvaan keskuudessa, miten oikeus käsitteli väärennysrikoksia, kuka kaupitteli ja väärensi rahaa, kuka tarvitsi väärennettyjä todistuksia tai kenellä oli väärentämiseen riittävä luku- ja kirjoitustaito ruotsin kielellä, kun suuri osa maan rahvaasta oli suomenkielistä. Väärentäjät-hankkeessa hovioikeuden tiedoista on rakennettu tietokanta, jonka sisältää tiedot 696 väärennystapauksesta, jotka käsiteltiin Turun hovioikeudessa vuosina 1828–1850.

FM **Josefine Sjöberg**, Åbo Akademi, josefine.sjoberg@abo.fi

Bevis skrivna på landsvägar och åkrar - mötesplatser för skapandet av förfalskningar vid början av 1800-talet

Skapandet av falska prästbevis och orlovssedlar skedde ofta vid möten på platser såsom landsvägar, gator och torg vid första hälften av 1800-talet. Dessa slags möten beskrivs av de anklagade i rättsprotokollen om förfalskningsbrott, där de berättar om hur och var de hade träffat skrivkunniga människor som kunnat tillverka de falska dokumenten åt dem. I föredraget berättar Sjöberg om dessa möten och vad de kan säga om allmogens erfarenheter av skrivande och skrivkunnighet.

FT **Mari Välimäki**, Turun yliopisto, marivaz@utu.fi

Suutari, sotilas, väärentäjä - liikkumiseen liittyvät väärennökset 1800-luvun alun Suomessa

Erilaiset liikkumiseen liittyvät dokumentit kuten papin- ja palvelustodistukset olivat tärkeitä ja jokapäiväisiä asiakirjoja suomalaiselle rahvaalle 1800-luvun alussa. Näitä todistuksia tarvittiin, kun muutettiin esimerkiksi työn perässä paikkakunnalta toiselle. Turun hovioikeuden tutkijain väärennösrikosten joukossa papin- ja palvelustodistuksiin liittyvät rikokset olivatkin yleisimpiä

rikoksia. Esitelmässä Välimäki tarkastelee paperi- ja palvelustodistusten käyttöä sekä niiden väärentämisen syitä. Miksi ihmiset päätyivät väärentämään näitä todistuksia ja mitä väärentämisestä seurasi? Entä mitä todistusten väärentäminen kertoo rahvaan oikeudellisesta tietotaidosta.

Leena Elina Valkeapää

040-8279665 leena.valkeapaa@outlook.com

Dosentti, Jyväskylän yliopisto

Objektiivisuus, materiaalisuus ja 1800-luvun lopun muinaismuistoja dokumentoivat kuvat

Suomessa ryhdyttiin 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä dokumentoimaan järjestelmällisesti vanhaa aineellista kulttuuria eli ”muinaismuistoja”, jota termiä tuolloin käytettiin. Tuloksena syntyi suuria edelleen käytössä olevia kuvakokoelmia, joiden kuvista tosin vain pieni osa näyttää nousevan esille tai päätyvän tutkijoiden aineistoksi. Kuvia ei ole paljoakaan tarkasteltu ohi sen, mitä on pidetty niiden pääasiallisena sisältönä, eli mitä kuvissa näkyy, mitä informaatiota saadaan kuvatusta kohteesta. Dokumentoivien kuvien tekemisen käytännöt ja tavoitteet ovat yleensä jääneet syrjään, samoin niiden materiaalisuus ja objektiivisuuden problematiikka.

Tarkastelen esityksessäni lähinnä Suomen Muinaismuistoyhdistyksen taidehistoriallisilla tutkimusretkillä (1871–1902) tehtyjä kuvia, jotka muodostavat yli 2 700 kuvan kokonaisuuden. Muinaismuistoyhdistyksen kuvat sijoitettiin jo alusta alkaen Historiallis-kansatieteellisen museon kokoelmiin, koska yhdistyksellä ei ollut omaa huoneistoa. Kun Kansallismuseo lopulta saatiin aikaan, tuli kuvista osa sen kokoelmia, ja käytännössä ne sijaitsevat nyt Museoviraston arkistossa. Originaalikuvat ovat kuva-arkiston rareteettikokoelmissa.

Esityksessäni esittelen kolme arkistojen ja museokokoelmien syvyyksiin painunutta kuvatyyppiä, niissä käytettyjä tekniikoita, kuvien tekokontekstia, myöhemmän säilytyksen erityispiirteitä sekä käytön haasteita tutkijan kannalta. Kuvatyypit ovat: 1) keskiaikaisten seinämaalauksen kalkeeraukset, joita tehtiin vuodesta 1871 lähtien. Kalkeerausten tekemisen käytännöistä on tähän asti tiedetty melko vähän, tai niihin ei ole kiinnitetty huomiota, ja kalkeeraukseen tekniikkana on voitu suhtautua kielteisesti. Asia on noussut esille omien tutkimusteni sivupolkuna ja on aktualisoitunut erityisesti nyt, kun Museovirasto siirsi kokoelmansa kalkeerauksineen uuteen Kokoelma- ja konservointiyksikköön. 2) Muinaismuistoyhdistyksen tutkimusretkillä otetut valokuvat 1892–1902. Retkien valokuvat ovat hankalasti käytettävä aineistokokonaisuus. Kaikkia kuvia ei ole koskaan vedostettu paperikuviksi asti, osa negatiiveista on vahingoittunut tai tuhoutunut eikä yhtenäistä ajantasaista luettelo ole olemassa. Valokuvat tarjoaisivat kuitenkin kiinnostavan näkymän dokumentointiin, ja varsinkin siihen mikä muuttui, kun kuvia ryhdyttiin kynän ja siveltimen lisäksi tekemään valokuvaamalla. Kolmantena kokonaisuutena esittelen 1800-luvulla suosittua, mutta nyt käytöstä poistuneen menetelmän eli 3) hierrekuvat, joita tehtiin runsaasti, kun haluttiin tallettaa tarkasti metalliesineiden kuvaesityksiä, tekstejä ja valmistajamerkintöjä.

Pohdin myös kuvien materiaalisuuden ja digitoinnin suhdetta. Miten digitoinnissa saataisiin säilytettyä tuntuma materiaaliin ja tekniikoihin? Entä painuvatko digitoimattomat kuvat yhä syvemmälle rareteettikokoelman uumeniin ja unohduksiin?

Noora Viljamaa

nokavi@utu.fi

väitöskirjatutkija

Suomen historia, Turun yliopisto

Köyhyyshuutojen juurilla - Lasten ja nuorten hiljaiset köyhyyshuuto 1800-luvun puolivälin Turussa

Köyhyyden huuto suomalaisessa yhteiskunnassa ovat usein jaettuina ja kollektiivisia, ja ne perustuvat pitkälti maatalousyhteiskunnassa laajasti kohdattuun niukkuuteen, puutteeseen ja huono-osaisuuteen. Nämä huutoet ovat välittyneet ja välittyvät edelleen sukupolvelta toiselle kulttuurisena tietona ja suullisina kertomuksina ja perinteenä, jotka omaksutaan osin intuitiivisesti. Valtaosa köyhyyshuutoista on kuitenkin jäänyt tallentumatta arkistoihin, sillä köyhyyttä kokeneet ihmiset ovat olleet pitkälti kirjoitustaidottomia. Erityisen vähän tiedetään köyhyydestä, jota kaupunkilaiset ja varsinkin kaupungeissa asuvat lapset ja nuoret kohtasivat 1800-luvun alussa ja puolivälissä.

Esitelmässäni pohdin, miten tutkia köyhyyshuutoja, jos niistä ei ole jäänyt huutoja. Miten lasten ja nuorten huutoet kuuluvat arkistoissa? Esitelmäni viitekehystenä toimii ajatus arkiston hiljaisuudesta, jolla tarkoitetaan ihmisiä ja ilmiöitä, joista on jäänyt arkistoihin vain vähän jos lainkaan jälkiä. Köyhyyttä ja köyhyyshuutoja etsivä tutkija on pitkälti sirpaleisen viranomaisaineiston, kuten seurakuntien väestörekisteriaineistojen tai poliisikamarin aineistojen varassa. Nämä lähteet ovat muodostuneet viranomaisten tulkinnan kautta, joten köyhyyden huutojen ja merkitysten tavoittaminen sitä kokeneiden näkökulmasta on vaikeaa ja vaatii uudenlaisten reittien etsimistä.

Tuon esitelmässäni esiin keinoja, joilla köyhyyttä kokeneiden arkea on mahdollista löytää sirpaleisesta viranomaisaineistosta. Kerron, miten köyhyys ja huono-osaisuus näkyivät konkreettisesti erityisesti lasten ja nuorten arjessa ja miten voi olla mahdollista päästä kiinni jopa köyhyyshuutoihin. Esitelmäni haastaa hiljaisuutta ja johdattaa köyhyyden juurille eli hetkiin, joissa arjessa kohdattu köyhyys ja siihen liittyvät tapahtumat ovat tiivistyneet ja tallentuneet viranomaisten merkinnöiksi. Näistä tapahtumista ja huutoista köyhyys on vähitellen alkanut rakentua ja kerrostua ylisukupolvisiksi siirtymiksi ja kulttuuriseksi tiedoksi.

Hanna Virranpää (Helsingin yliopisto)

hanna.virranpaa@helsinki.fi

Paikannimien käyttö ja paikkoihin viittaaminen vanhoissa siirtolaiskirjeissä: esimerkkinä

lisakki Kankaan ja Juho Korvolan amerikankirjeet

1870–1930-lukujen välisellä ajalla lähes 370 000 suomalaista lähti siirtolaiseksi Pohjois-Amerikkaan.

Miten ensimmäisen siirtolaispolven suomalaiset ovat käyttäneet paikannimiä uudessa

maassa? Millaisin kielellisin keinoin he ovat viitanneet elinympäristöönsä Suomeen lähetetyissä

kirjeissään?

Suomalaissiirtolaisten luomaa ja käyttämää paikannimistöä ole vielä tutkittu. Voi olettaa, että kielitaidottomat ensimmäisen siirtolaispolven suomalaiset ovat uusilla asuinseuduillaan luoneet suomenkielisiä paikannimiä, ja/tai käyttäneet erilaisia kielellisiä keinoja paikkoihin viittaamiseen, koska olemassa oleva paikannimistö ei ole ollut tuttua.

Tässä esitelmässä tarkastelen kahden Yhdysvaltoihin siirtolaiseksi lähteneen, ylihärmäläisen lisakki Kankaan (1853–1900) ja isokyröläisen Juho Korvolan (1868–1955), kirjeitä paikannimien käytön ja vaihtelun näkökulmasta. Lisäksi huomioni kiinnittyy kirjoittajien keinoihin viitata ympäristöönsä ilman paikannimen käyttämistä. Esitelmä pohjautuu aluillaan olevaan väitöskirjatyöhöni, jossa tutkin Pohjois-Amerikan suomalaisperäisiä paikannimiä sekä paikannimien käyttöä ja variaatiota suomalaissiirtolaisten kirjoittamissa kirjeissä. Samalla esitelmä toimii tutkimukseni aineiston esittelynä, ja siksi tähän mennessä tehdyt huomiot ovat hyvin alustavia.

lisakki Kankaan kirjeet ovat vuosilta 1893–1900 ja niitä on kaikkiaan 69 kappaletta. Juho Korvolan kirjeet ovat vuosilta 1895–1938 ja niitä on 11, joista kaksi on hänen veljensä Herman Korvolan – joka niin ikään asui Yhdysvalloissa – kirjoittamia.

Vaikka Kankaan kirjeitä on huomattavasti enemmän, on heidän molempien kirjeiden pohjalta voinut tehdä seuraavia huomioita: Mitä taitavampi kirjoittaja (J. K.), sitä enemmän kirjoittaja käyttää

paikannimiä, ja mitä heikompi kirjoitustaito (I. K.), sitä enemmän kirjoittaja käyttää paikannimistä puhekielisiä muotoja sekä viittaa paikkoihin käyttämättä paikannimeä, kuten ”toisella saarella”, ”täs likillä tois kiälisillä” ja ”täälä”. Hyvänkin kirjoittajan kirjeissä isot ja pienet alkukirjaimet kuitenkin vaihtelevat ja esimerkiksi osavaltion nimi ”orekon” voi esiintyä samassa kirjeessä myöhemmin muodossa ”Oregon”. Lisäksi lisäksi Kankaan kirjeistä on voinut huomata, että kirjoitustaidon parantuessa myös paikannimien oikeinkirjoitus kehittyi.

Voiko paikannimien käytöllä – ja käyttämättömyydellä – olla myös yhteys siihen, miten kirjoittaja on sopeutunut ja tullut osaksi uutta maata ja kulttuuria.

Ann-Catrin Östman, Åbo Akademi, aostman@abo.fi

”Undan livegenskap” – minneskulturer och estnisk flykt till Finland under förmodern tid

Under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet tog sig bönder, livegna och andra från baltiska guvernement över Finska viken för att bosätta sig i den nyländska skärgården. Esterna flydde hårdnande levnadsvillkor: livegenskapen stärktes och den ryska armén påbörjade utskrivning av soldater i det estniska guvernementet. I papret kommer jag att studera hur denna företeelse som berörde såväl migranter som flyktingar synliggjordes i olika slag av minneskulturer under den senare delen av 1800-talet och 1900-talet. De inflyttade förefaller huvudsakligen ha haft estniska som modersmål även om estlandssvenskar också flydde. Merparten bosatte sig i svenskspråkiga kustområden i Nyland.

Till grund för studien ligger tre olika slag av källor och dokumentation: tidiga folkloristiska insamlingar gjorda under 1800-talet av vilka delar sammanförts i bandet Finlandssvensk folkdiktning, tidig lokalhistorisk litteratur och en frågelistbaserad insamling, Kontakten med Estland, som SLS Folkkultursarkiv gjorde år 1977. I den förstnämnda källkategorin synliggörs hur kortfattade skildringar av estnisk bosättning traderades under 1800-talet. I den sistnämnda visas hur berättelser om estniska förfäder och estnisk inflyttning återberättats och uppmärksammas inom familjer och av personer med lokalhistoriskt intresse. Däremot ingår få skildringar av den här typen av inflyttning i tidiga lokalhistoriska verk.

Till grund för analysen ligger folkloristen Katherine Borlands tolkning av family folklore, dvs de dialogiska och situerade sätt på vilka minnen berättas, och historikern Andy Woods sätt att göra en distinktion mellan socialt och kollektivt minne i studier av folkliga minneskulturer i förmodern tid.